

CENTRALNA BANKA
CRNE GORE

Radna studija br. 35

**ZAHTJEVI EVROPSKE UNIJE
ZA IZVJEŠTAVANJEM O ODRŽIVOSTI**

Milica Kilibarda

Podgorica, 2024.

*IZDAVAČ: Centralna banka Crne Gore
Bulevar Svetog Petra Cetinjskog 6
81000 Podgorica
Telefon: +382 20 664 997, 664 269
Fax: +382 20 664 576*

*INTERNET
STRANICA: <http://www.cbcg.me>*

*AUTOR: Milica Kilibarda, savjetnica viceguvernera,
Centar za makroekonomska i finansijska istraživanja i prognoze*

Ovaj materijal izražava stavove autora. Ovi pogledi ne moraju nužno predstavljati stavove i politiku Centralne banke Crne Gore.

*GRAFIČKA
PRIPREMA: Nikola Nikolić*

LEKTURA: Jasna Rakočević

Molimo korisnike ove publikacije da prilikom korišćenja podataka iz studije obavezno navedu izvor

SKRAĆENICE

BA	Banka Albanije
BiH	Bosna i Hercegovina
BS	Banka Slovenije
EBA	Eng. <i>European Banking Authority</i> Evropsko nadzorno tijelo za bankarstvo
EBF	Eng. <i>European Banking Federation</i> Evropska bankarska federacija
ECB	Evropska centralna banka
EC	Eng. <i>European Commission</i>
EK	Evropska komisija
EIOPA	Eng. <i>European Insurance and Occupational Pensions Authority</i> Evropski regulatorni organ za osiguranje i penzije
ESMA	Eng. <i>European Securities and Markets Authority</i> Evropski regulatorni organ za tržišta i hartije od vrijednosti
EU	Evropska unija
ESRS	Eng. <i>European Sustainability Reporting Standards</i> Evropski standardi izvještavanja o održivosti
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
HLEG	Eng. <i>High-Level Expert Group on Sustainable Finance</i> Stručna grupa na visokom nivou za održive finansije
HNB	Hrvatska narodna banka
HOV	Hartije od vrijednosti
IMF	Eng. <i>International Monetary Fund</i>
MMF	Međunarodni monetarni fond
MSFI	Međunarodni standard finansijskog izvještavanja
NBRSM	Narodna banka Republike Sjeverne Makedonije
NGFS	Eng. <i>Network for Greening the Financial System</i> Mreža za ozelenjavanje finansijskog sistema
SBFN	Eng. <i>Sustainable Banking and Finance Network</i> Mreža održivog bankarstva i finansija
TCFD	Eng. <i>Task Force on Climate-related Financial Disclosures</i> Radna grupa za finansijska objelodanjivanja vezana za klimu
UNEP FI	Eng. <i>United Nations Environment Programme Finance Initiative</i> Finansijska inicijativa Programa Ujedinjenih nacija za životnu sredinu

SADRŽAJ

Rezime	7
Uvod	8
1. Zahtjevi za objelodanjivanjem nefinansijskih informacija	12
1.1. Taksonomija Evropske unije.....	17
2. Zahtjevi za objelodanjivanjem nefinansijskih informacija za banke.....	26
2.1. Objelodanjivanje pokazatelja za banke	32
3. Kratak pregled aktivnosti odabranih centralnih banaka u oblasti klimatskih rizika i održivosti	37
Zaključak.....	48
Literatura.....	52
Prilog	57

Rezime

Klimatske promjene predstavljaju dugoročni rizik za finansijsku stabilnost i ekonomski rast. U tom smislu neophodno je da kompanije sprovode mjere procjene, ublažavanja i adaptacije poslovanja na klimatske promjene. Osnovni cilj, kako na mikro, tako i na makro nivou, jeste održivi razvoj. Značajnu ulogu u njegovoj realizaciji ima finansijski sektor koji, kroz zelene i održive finansije, podržava proces tranzicije i prelazak kompanija na zelenu, održivu, ekološki prihvatljivu djelatnost.

Pri opredjeljivanju finansijskih sredstava od strane finansijskih institucija, značajnu ulogu ima statistika, odnosno objelodanjivanje tačnih, pouzdanih, kvalitetnih, uporedivih podataka o održivosti. Uporedivost je moguća kroz uspostavljanje standarda i jasnih zahtjeva za objelodanjivanjem podataka i informacija vezanih za klimu i održivost, uključujući informacije o socijalnim i ekološkim aspektima projekta. Transparentnost informacija o uticaju kompanije na životnu sredinu i društvo, kao i načinu upravljanja organizacijom, sve više dobija na značaju i stiče status obaveznosti.

Uvod

Globalni cilj je postizanje ekološki održive ekonomije. Održivost znači učiniti ekonomski prosperitet dugotrajnim, društveno inkluzivnijim i manje zavisnim od eksploatacije ograničenih resursa i prirodnog okruženja (HLEG, 2018). Za postizanje održivosti, sprovode se aktivnosti na realizaciji ciljeva održivog razvoja.

Predmet ovog istraživanja zasnivaće se na aktivnostima koje doprinose realizaciji cilja 13 - Očuvanje klime, smanjenju negativnog uticaja klimatskih promjena na okruženje (prirodni kapital), ekonomiju (proizvedeni i finansijski kapital) i čovjeka, odnosno, društveni razvoj (ljudski kapital), kao osnovne stubove održivog razvoja.

Aktivnosti Evropske unije u oblasti klimatskih promjena definisane su Evropskim zelenim dogovorom (EC, 2019a), planom za pretvaranje Evropske unije (u daljem tekstu: EU) u klimatski neutralno, održivo, pravedno i prosperitetno društvo, sa modernom, resursno efikasnom i konkurentnom ekonomijom uz garantovanje da:

- do 2050. godine nema neto emisija gasova sa efektom staklene bašte;
- ekonomski rast ne zavisi od upotrebe resursa;
- nijedna osoba i regija nijesu zanemarene.

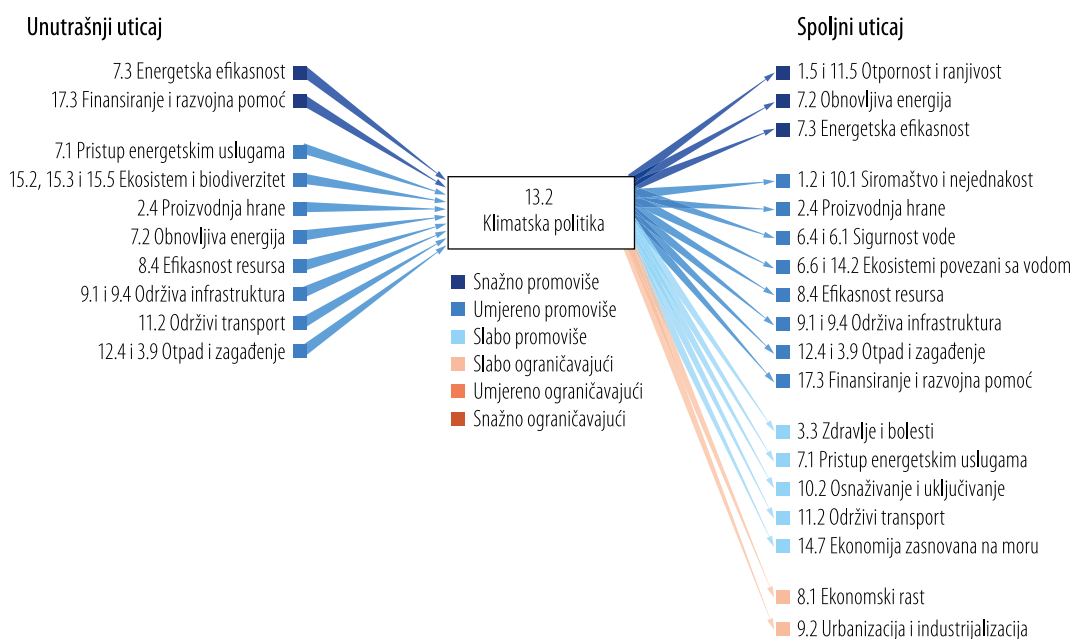
Evropski savjet je postavio izgradnju klimatski neutralne, zelene, pravedne i socijalne Evrope kao jedan od četiri glavna prioriteta svog strateškog programa za period 2019–2024. godine (*European Council*, 2019). Navedeno će uticati na veliki broj privrednih sektora i industrija, dok će efekti klimatskih promjena na realni sektor posredno imati uticaj na finansijski sistem.

Evropski parlament je 2019. godine usvojio rezoluciju kojom je proglašeno klimatsko i ekološko vanredno stanje (*European Parliament*, 2019). Rezolucijom su pozvani svi subjekti (stanovništvo, svi sektori društva i ekonomije) na hitnu, naučno zasnovanu akciju sa ciljem ograničavanja globalnog zagrijavanja, izbjegavanja gubitka biodiverziteta, a Evropska komisija je pozvana da procijeni uticaj svih relevantnih zakonodavnih i budžetskih predloga na klimu i životnu sredinu.

Cilj EU da postane klimatski neutralan prostor ugrađen je u zakonodavstvo donošenjem Evropskog zakona o klimi (EC, 2021a). Ovim propisom cilj klimatske neutralnosti EU do 2050. godine utvrđen je kao obavezujući, a kao obavezujući utvrđen je i cilj EU u pogledu neto domaćeg smanjenja emisija gasova sa efektom staklene bašte do 2030. godine

Dosadašnja praksa, izrada potrebnih smjernica, preporuka, utvrđivanje principa i okvira integrisanja aktivnosti na smanjenju klimatskih rizika u aktivnosti nefinansijskih i finansijskih kompanija, ukazuje na kolektivnu posvećenost klimatskim akcijama. Posvećenost je rezultat, prije svega, činjenice da klimatske promjene, na globalnom nivou, utiču na sve sektore ekonomije. Ciljevi održivog razvoja u velikoj mjeri sinergijski su povezani jedni s drugima, a realizacija cilja 13.2 *Integrirati mjere klimatskih promjena u nacionalne politike, strategije i planiranje* ima najveći uticaj na ostale ciljeve (slika 1). Napredak u realizaciji ovog cilja vodi napretku u postizanju ostalih ciljeva (Dzebo i Shawoo, 2023).

Slika 1 – Uticaj cilja 13.2 – Klimatska politika na ostale (pod) ciljeve održivog razvoja

Izvor: Dzebo A, Shawoo Z. 2023. *Sustainable Development Goal interactions through a climate lens: a global analysis*. SEI Report. Stockholm Environment Institute, str. 15

Značajnu ulogu u postizanju održivog razvoja ima finansijski sektor, i to kroz održivo finansiranje.

Održivo finansiranje je postupak uzimanja u obzir ekoloških i socijalnih aspekata pri odlucima o ulaganju. Ekološki aspekti se odnose na životnu sredinu i s njom povezane rizike, odnosno ublažavanje klimatskih promjena i prilagođavanje tim promjenama, a socijalni aspekti se mogu odnositi na pitanja nejednakosti, inkluzije, radnih odnosa i ulaganja u ljudski kapital i zajednice (EC, 2018b).

Evropsko nadzorno tijelo za bankarstvo (u daljem tekstu: EBA, engl. *European Banking Authority*) održivo finansiranje definiše kao finansiranje koje doprinosi postizanju snažnog, održivog,

uravnoteženog i inkluzivnog rasta, podržavajući direktno i indirektno okvir ciljeva održivog razvoja (EBA, 2019), a Evropska komisija, u svojim preporukama za olakšavanje finansiranja tranzicije prema održivoj ekonomiji, održivo finansiranje definiše kao finansiranje onoga što je prihvatljivo za okolinu ili je na putu da to postane nakon određenog vremena (EC, 2023c).

Finansijski sektor, iako nema primarnu odgovornost, ni direktan kanal uticaja, ima važnu ulogu za ublažavanje klimatskih promjena i gubitka biodiverziteta. Njihova uloga se najprije ogleda u doprinosu upravljanju klimatskim rizicima i usmjeravanju finansijskih ulaganja u ekološki održive aktivnosti.

Akcionim planom o finansiranju održivog rasta (EC, 2018b), Evropska komisija je kao ciljeve postavila:

1. preusmjeravanje tokova kapitala prema održivim ulaganjima,
2. upravljanje finansijskim rizicima koji proizlaze iz klimatskih promjena, iscrpljivanja resursa, uništavanja okoline i socijalnih pitanja, i
3. podsticanje transparentnosti i dugoročnosti u finansijskim i ekonomskim aktivnostima.

U ovim ciljevima istaknuta je uloga koju finansijski sektor ima u oblasti održivosti.

Polazeći od sve jačeg djelovanja klimatskih promjena na životnu sredinu, ekonomiju i čovjeka, javila se potreba da, pored finansijskih pokazatelja, kompanije objelodane i nefinansijske informacije o svom poslovanju. Na ovaj način se stiče bolja slika o poslovanju kompanije, uticajima kojima je izložena i uticajima koje ona ostvaruje na okruženje. Finansijskim institucijama/investitorima su ove informacije neophodne za procjenu održivosti ulaganja.

Nakon što je Evropska komisija utvrdila tri indikatora održivosti za nefinansijske kompanije, EBA je predložila relevantne indikatore za bankarski sektor.

Centralne banke prate razvoj standarda u ovoj oblasti i sprovode značajne aktivnosti koje doprinose održivom razvoju svog poslovanja i poslovanja institucija koje nadgledaju, kao i ozelenjavanju finansijskog sistema.

Iako je bilo neslaganja oko uloge centralnih banaka i ostalih supervizora finansijskih institucija u aktivnostima vezanim za klimatske rizike, zaključeno je da je njihova uloga da, u okviru svojih mandata i uz očuvanje nezavisnosti, skreću pažnju na ove rizike, prate ih i ocjenjuju otpornost institucija na njih.

Cilj ove studije je da ukaže na značaj i neophodnost objelodanjivanja nefinansijskih informacija i informacija o održivosti, u skladu sa regulativom i standardima EU. Nakon perioda dobrovoljnog izvještavanja kompanija, od 2024. godine objelodanjivanje nefinansijskih informacija i njihova revizija je obavezna. Izvještavanje o održivosti biće obavezno za kompanije i banke, u skladu sa regulativom i standardima izvještavanja Evropske unije.

Studija je podijeljena u četiri dijela:

U prvom dijelu predstavljena je obaveza pripreme nefinansijskih izvještaja za kompanije i izvještaja o održivosti. Predstavljena je taksonomija EU, klasifikacija ekonomskih djelatnosti prema održivosti sa aspekta zaštite životne sredine, sačinjena da olakša proces procjene stepena održivosti ulaganja u određene djelatnosti. Uključivanjem koncepta održivosti u politike kompanije olakšava se prepoznavanje i upravljanje rizicima. Jedinствен prikaz informacija o održivosti omogućen je objavljivanjem standarda izvještavanja o održivosti.

U drugom dijelu, posebna pažnja posvećena je obavezi objelodanjivanja informacija o održivosti za bankarski sektor. Bankarski sektor ima značajnu ulogu u finansiranju tranzicije ka zelenoj i održivoj ekonomiji, u skladu sa evropskim planom. Tranzicija nefinansijskih institucija zahtijeva promjene i u bankarskom sektoru koji treba, takođe, strateški da pristupi konceptu održivog razvoja. Počev od 2024. godine, banke EU imaju obavezu pripreme izvještaja o održivosti.

U trećem dijelu, predstavljeno je iskustvo odabranih centralnih banaka u rješavanju izazova koje nose pitanja klimatskih promjena i održivosti za bankarski sektor i njihovo poslovanje.

Četvrti dio zaključuje studiju.

1. Zahtjevi za objelodanjivanjem nefinansijskih informacija

Rizik održivosti predstavlja „ekološki, socijalni ili upravljački događaj ili uslov koji bi, ako do njega dođe, mogao uzrokovati negativan bitan učinak na vrijednost ulaganja“, a održivo ulaganje je „ulaganje u ekonomsku aktivnost kojom se doprinosi ostvarenju ekoloških ciljeva... ili ulaganje u ekonomsku aktivnost kojom se doprinosi ostvarenju socijalnih ciljeva... ili ulaganje u ljudski kapital ili ekonomski ili socijalno ugrožene zajednice, pod uslovom da se takvim ulaganjima ne nanosi bitna šteta bilo kojom od tih ciljeva i da društva u koja se ulaže slijede prakse dobrog upravljanja...“ (EC, 2019).

Za procjenu rizika održivosti, kao i svakog drugog rizika, neophodni su kvalitetni, sveobuhvatni i uporedivi podaci.

Podsticanje preduzeća, posebno velikih i transnacionalnih kompanija, da usvoje održive prakse i integrišu informacije o održivosti u svoj ciklus izvještavanja, jeste potcijl cilja održivog razvoja 12 - Odgovorna potrošnja i proizvodnja. Indikator za praćenje ovog potcijlja je broj kompanija koje objavljuju izvještaje o održivosti.

Stručna grupa na visokom nivou za održive finansije (u daljem tekstu: HLEG, eng. *High-Level Expert Group on Sustainable Finance*), koju je osnovala Evropska komisija 2016. godine, sa osnovnim zadatkom da donese sveobuhvatnu strategiju Evropske unije o održivom finansiranju, kao jedan od prioriteta postavila je:

1. uspostavljanje taksonomije održivosti EU, i
2. unapređivanje objelodanjivanja podataka.

Pod unapređivanjem objelodanjivanja podataka podrazumijevala se implementacija preporuka Radne grupe za finansijska objelodanjivanja vezana za klimu (u daljem tekstu: TCFD, eng. *Task Force on Climate-related Financial Disclosures*). TCFD se smatra utemeljivačem principa izvještavanja u vezi sa klimom.

Osnovni elementi preporučenih finansijskih objelodanjivanja vezanih za klimu su:

- *upravljanje* organizacijom u vezi sa klimatskim rizicima i mogućnostima,
- *strategija* koja mjeri stvarni i potencijalni uticaj klimatskih rizika i mogućnosti na poslovanje, strategiju i finansijsko planiranje organizacije,

- *upravljanje rizikom* koje obuhvata procese koje organizacija koristi za identifikaciju, procjenu i upravljanje klimatskim rizicima, i
- *metodologija i ciljevi* koji se koriste za procjenu i upravljanje relevantnim klimatskim rizicima i mogućnostima.

Pored toga, definisano je da objelodanjivanja treba da predstavljaju relevantne informacije, a zatim da budu: konkretna i potpuna, jasna, uravnotežena i razumljiva, dosljedna tokom vremena, uporediva, pouzdana, provjerljiva i objektivna i blagovremena (TCFD, 2017).

Navedeno predstavlja sedam osnovnih principa efikasnog objelodanjivanja informacija vezanih za klimu.

Boks 1 – ESG koncept

Koncept koji obuhvata odgovore na pitanja o načinu uticaja kompanije na životnu sredinu i društveno okruženje, kao i o načinu upravljanja, poznat je kao ESG (engl. *Environment, Social, Governance*).

U okviru „E“ komponente, prepoznaju se načini uticaja na životnu sredinu (klimatske promjene, emisija ugljen-dioksida, očuvanje resursa, zagađenje i otpad, zaštita biodiverziteta), u okviru „S“ komponente načini uticaja na društveno okruženje (ljudski resursi, radni uslovi, raznolikost i inkluzije, zdravlje i bezbjednost na radu, zaštita podataka i privatnosti), dok komponenta „G“ obuhvata upravljanje, politike i prakse kompanije (struktura organa upravljanja, kontrola i upravljanje rizicima, etički kodeks, korupcija, sukob interesa, kao i pitanja transparentnosti i izvještavanja).

Uključivanje ESG komponenti u svoju poslovnu strategiju, kompanije olakšavaju prepoznavanje i upravljanje rizicima, dok, s druge strane, ulagačima je značajna informacija o tome da li kompanija razmatra rizike održivosti i da li svoje politike i mjere bazira na ciljevima održivog razvoja.

Evropski parlament je prepoznao značaj objavljivanja informacija o održivosti od strane kompanija, prije svega, informacija o pitanjima životne sredine i socijalnim pitanjima, kako bi se identifikovali rizici za održivost. S tim u vezi, nakon donošenja direktive Evropske komisije (u daljem tekstu: EK) kojom se definiše sadržaj i obaveza pripreme finansijskih izvještaja od strane kompanija, tzv. računovodstvena direktiva (EC, 2013), ista je 2014. godine proširena odredbama kojima se definiše obaveza pripreme nefinansijskih izvještaja i konsolidovanog nefinansijskog izvještaja (EC, 2014, čl. 19a i 29a).

Predviđeno je da velika preduzeća od javnog interesa (jedan od pokazatelja je prosječan broj zaposlenih veći od 500) u svoje izvještaje uključe i nefinansijski izvještaj. Nefinansijski izvještaj

treba da uključi informacije neophodne za „razumijevanje razvoja, poslovnih rezultata i položaja preduzeća, kao i uticaja njegovih aktivnosti koje se odnose barem na pitanja životne sredine, socijalna i kadrovska pitanja, poštovanje ljudskih prava, borbu protiv korupcije i pitanja u vezi sa podmićivanjem...“. Navedeno podrazumijeva, kako je navedeno u članu 19a ove odluke, pripremu kratkog opisa poslovnog modela preduzeća, relevantnih politika preduzeća, rezultate sprovedenih mjera, osnovne povezane rizike i ključne nefinansijske pokazatelje. Na ovaj način, povećana je transparentnost, kada su u pitanju ekološki i društveni aspekt poslovanja preduzeća.

U narednom periodu, pripremljene su smjernice za izvještavanje o nefinansijskim informacijama koje su prepoznate kao „ključni element kojim se garantuju održive finansije“ (EC, 2017). Rizici kojima kompanija može biti izložena uključuje, pored rizika u npr. lancima snabdijevanja, i rizike povezane sa kršenjem ljudskih prava, prava zaposlenih, zaštitom životne sredine... Poštovanjem smjernica, odnosno objelodanivanjem ključnih politika, mjera i drugih, tačnih i uporedivih informacija, obezbjeđuje se lakši pristup kompanije finansijskim institucijama. S druge strane, za finansijske institucije upravo je bitna procjena rizika od strane kompanije, kako bi procijenila, mjerila i upravljala rizicima kojima bi, eventualno, bila izložena ulazeći u taj poslovni odnos.

Proširivanjem odredbi ove regulative i definisanjem dodatnih odredbi, Evropska komisija je 2020. godine uspostavila okvir za olakšavanje održivih ulaganja (EC, 2020). Novom regulativom, poznatom kao **taksonomija**, utvrđuju se kriterijumi za definisanje da li se ekonomska djelatnost smatra održivom sa aspekta zaštite životne sredine, što dalje služi za utvrđivanje stepena održivosti finansijskih ulaganja u ove djelatnosti. Drugačije rečeno, taksonomija predstavlja klasifikacioni sistem, odnosno listu ekološki održivih ekonomskih aktivnosti (više o taksonomiji u dijelu 1.1 *Taksonomija ovog rada*).

Kao „kamen temeljac u istorijskoj transformaciji koja će redefinisati odgovornosti i obaveze preduzeća da poštuju ljudska prava i životnu sredinu“ prepoznat je prijedlog direktive o dužnoj pažnji (EC, 2022b) koja se odnosi i na kreditne institucije. Ovim prijedlogom se utvrđuju pravila o obavezama preduzeća u vezi sa stvarnim i potencijalnim negativnim efektima na ljudska prava i okolinu (njihovog poslovanja i povezanih lica, lanca snabdijevanja...) i preduzeća trebaju dužnu pažnju da integrišu u svoje korporativne politike i da imaju posebno politiku dužne pažnje. U dijelu koji se odnosi na borbu protiv klimatskih promjena, navedena je obaveza preduzeća da donesu plan kojim se utvrđuje u kojoj mjeri klimatske promjene predstavljaju rizik za poslovanje i eventualno ciljeve smanjenja emisija.

Ističemo da se predlog direktive odnosi i na velika preduzeća koja su osnovana u skladu sa zakonodavstvom treće zemlje i ispunjavaju jedan od uslova:

(a) ostvarila su neto promet veći od 150 miliona eura u EU, (b) ostvarila su neto promet veći od 40 miliona eura, ali ne veći od 150 miliona eura u EU, pod uslovom da je najmanje 50% njegovog neto prometa u svijetu ostvareno u jednom ili više prijedlogom direktive utvrđenih sektora.

Na Konferenciji Ujedinjenih nacija o klimatskim promjenama održanoj novembra 2021. godine u Glazgovu, iz Fondacije za međunarodne standarde finansijskog izvještavanja najavljeno je izdavanje standarda za objelodanjivanje održivosti kompanija.

U junu 2023. godine objavljen je međunarodni standard finansijskog izvještavanja o održivosti S1 (MSFI S1). MSFI S1 se odnosi na opšte zahtjeve za objavljivanje finansijskih informacija o održivosti, a primjenjuje se od 1. januara 2024. godine. Takođe, objavljen je i MSFI S2 koji se odnosi na objavljivanje u vezi sa klimom. U pitanju su standardi izvještavanja prema ESG kriterijumima.

Istovremeno, Evropska komisija je 31. jula 2023. godine (EC, 2023a) usvojila Evropske standarde izvještavanja o održivosti (u daljem tekstu: ESRS, eng. *European Sustainability Reporting Standards*). Za kompanije koje podliježu direktivi o nefinansijskom izvještavanju iz 2013, izvještavanje po navedenim standardima obavezno je za finansijsku 2024. godinu.

Dvanaest je standarda, grupisanih u četiri oblasti:

- 1) Opšti zahtjevi i informacije: ESRS 1 - Opšti zahtjevi, ESRS 2 - Opšta objelodanjivanja,
- 2) Informacije o životnoj sredini: ESRS E1 - Klimatske promjene, ESRS E2 – Zagađenje, ESRS E3 – Voda i morski resursi, ESRS E4 – Biodiverzitet i ekosistem, ESRS E5 – Upotreba resursa i cirkularna ekonomija,
- 3) Informacije o socijalnim pitanjima: ESRS S1 - Zaposleni u kompaniji, ESRS S2 - Zaposleni u lancu vrijednosti, ESRS S3 - Pogođene zajednice, ESRS S4 - Potrošači i krajnji korisnici, i
- 4) Informacije o upravljanju: ESRS G1 - Upravljanje (Poslovno ponašanje).

Standardi se zasnivaju na konceptu tzv. dvostruke materijalnosti, što znači da kompanije imaju, s jedne strane, obavezu da izvještavaju o načinu na koji ESG faktori utiču na njihove ekonomske i finansijske aktivnosti tokom cijelog lanca vrijednosti (finansijska materijalnost, od spolja ka unutra), ali i, sa druge strane, obavezu da izvještavaju o načinu na koji njihovo poslovanje utiče na okruženje i ljude (ekološka i socijalna materijalnost, od iznutra ka spolja).

U Crnoj Gori, Zakon o računovodstvu je od 2021. godine u potpunosti usaglašen sa tzv. računovodstvenom direktivnom Evropske komisije iz 2013. godine. Planirano je dodatno usklađivanje sa relevantnom regulativom EU kojom je računovodstvena direktiva mijenjana i/ili dopunjavana. Prema istom zakonu, pravna lica su obavezna da sastavljaju izvještaje po Međunarodnim računovodstvenim standardima i MSFI.

Kada su u pitanju kompanije iz Crne Gore ili bilo koje druge države van EU, propisano je da su ESRS standardi obavezni za kompanije koje:

- Imaju najmanje jedno povezano pravno lice na teritoriji EU koje je već izvještavalo u skladu sa direktivom EU iz 2014. godine (EC, 2014), uključujući velika pravna lica sa preko 500 zaposlenih i koja se kotiraju na regulisanom EU tržištu, a obaveza izvještavanja se odnosi na 2025, za finansijsku 2024. godinu,
- Imaju najmanje jedno povezano pravno lice na teritoriji EU, koje se prema direktivi EU iz 2022. godine (EC, 2022), smatra velikim, odnosno ima najmanje 250 zaposlenih, imovinu veću od 20 miliona eura i promet veći od 40 miliona eura, a obaveza izvještavanja se odnosi na 2026, za finansijsku 2025. godinu,
- Imaju povezana pravna lica kategorije mala i srednja preduzeća koja su kotirana na regulisanom EU tržištu, a obaveza izvještavanja se odnosi na 2027, za finansijsku 2026. godinu,
- Imaju sjedište van EU, a ostvaruju promet veći od 150 miliona eura na EU tržištu u posljednje dvije finansijske godine i imaju najmanje jedno povezano lice koje je kotirano na EU regulisanom tržištu ili imaju ogranak koji u EU ima promet veći od 40 miliona eura, a obaveza izvještavanja se odnosi na 2029, za finansijsku 2028. godinu.

Boks 2 – Izvještaj o održivosti i privredna društva Crne Gore

U trećem kvartalu 2023. godine, Privredna komora Crne Gore, Institut sertifikovanih računovođa Crne Gore, Ekonomski fakultet Podgorica i „Eko fond” DOO sprovedi su istraživanje o Izvještaju o održivosti privrednih društava u Crnoj Gori. Istraživanje je obuhvatilo sva privredna društva, sa ciljem upoznavanja sa stepenom njihove informisanosti o Izvještaju o održivosti (Filipović, 2024).

Istraživanje je pokazalo da je svega 14% ispitanih privrednih društava upoznato sa (računovodstvenom) Direktivom 2014/95/EU, 29% djelimično, a 57% nije upoznato sa ovom direktivom.

Svega 11% ispitanih privrednih društava dobrovoljno sastavlja Izvještaj o održivosti, 60% ne sastavlja, a 29% nije upoznato sa ovim vidom izvještavanja.

Kao problem u pripremi Izvještaja o održivosti, 39% privrednih društava vidi nedovoljno poznavanje problematike nefinansijskog izvještavanja, ukupno 52% kao problem vidi kompleksnu, odnosno nejasnu formu nefinansijskog izvještaja.

Kada je u pitanju Direktiva iz 2022. godine (Direktiva 2022/2464), svega 8% privrednih društava je upoznato sa njom, 27% djelimično, a 65% nije upoznato sa ovom direktivom.

Na pitanje da li su upoznati sa preliminarnom verzijom međunarodnih računovodstvenih standarda održivosti, 58% privrednih društava odgovorilo je negativno, 35% da je djelimično upoznato, a svega 7% je odgovorilo potvrdno.

1.1. Taksonomija Evropske unije

Dvije od šest preporuka NGFS-a centralnim bankama i ostalim supervizorima institucija finansijskog sektora su:

1. Postizanje snažnog i međunarodno dosljednog otkrivanja klime i životne sredine i
2. Podrška razvoju taksonomije ekonomskih aktivnosti.

Druga preporuka precizira: „Potrebno je razviti taksonomiju ekonomskih aktivnosti koje doprinose prelasku na zelenu i ekonomiju sa niskim emisijama ugljenika i aktivnosti koje su više izložene klimatskim rizicima i rizicima povezanim sa životnom sredinom. Potrebno je ovu taksonomiju učiniti javno dostupnom. Na ovaj način bi finansijske institucije lakše identifikovale i procjenjivale ove rizike, lakše bi njima upravljale, kapital bi se usmjeravao na ulaganja u zelene aktivnosti i one sa niskom emisijom ugljenika“ (NGFS, 2019).

Kao što je navedeno u prethodnom poglavlju ovog rada, Evropska komisija je 2020. godine uspostavila okvir za olakšavanje održivih ulaganja, poznat kao taksonomija (EC, 2020). Taksonomijom, kao sistemom klasifikacije održivih ekonomskih aktivnosti, utvrđuju se kriterijumi za procjenu da li se ekonomska djelatnost smatra održivom sa aspekta zaštite životne sredine, što dalje služi za utvrđivanje stepena održivosti finansijskih ulaganja u ove djelatnosti.

Prema članu 3 ove regulative djelatnost se smatra ekološko održivom ukoliko:

- A. doprinosi jednom od sljedećih **ekoloških ciljeva** ili više njih:
 - a. ublažavanje klimatskih promjena,
 - b. prilagođavanje klimatskim promjenama,
 - c. održiva upotreba i zaštita vodenih i morskih resursa,
 - d. prelazak na cirkularnu ekonomiju,
 - e. sprečavanje i kontrola zagađenja,
 - f. zaštita i obnavljanje biodiverziteta i ekosistema,
- B. ne šteti bitno nijednom od navedenih ciljeva;
- C. sprovodi se u skladu sa minimalnim zaštitnim mjerama¹ (ljudska prava, društvena odgovornost, radnička prava, antikorupcijske procedure);
- D. usklađena je sa kriterijumima tehničke provjere koje je EK utvrdila ovom regulativom².

¹ U skladu sa članom 18 ove regulative „Minimalne zaštitne mjere . . . jesu postupci koje sprovodi preduzeće koje obavlja ekonomsku djelatnost sa ciljem osiguranja usklađenosti sa Smjernicama Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj za multinacionalna preduzeća i Vodećim načelima Ujedinjenih nacija o poslovanju i ljudskim pravima, uključujući načela i prava iz osam temeljnih konvencija utvrđenih u Deklaraciji Međunarodne organizacije rada o temeljnim načelima i pravima na radu, kao i u Međunarodnoj povelji o ljudskim pravima.“

² Članom 10. stav 3, članom 11. stav 3, članom 12. stav 2, članom 13. stav 2, članom 14. stav 2. ili članom 15. stav 2.

Član 8 regulative o taksonomiji utvrđuje da sva preduzeća koja su podložna direktivi o nefinansijskom izvještavanju objelodane u svojim nefinansijskim izvještajima informacije o tome kako i u kojoj mjeri su njihove aktivnosti povezane sa ekonomskim aktivnostima koje se kvalifikuju kao ekološki održive prema taksonomiji EU. Takođe, definisano je da nefinansijska preduzeća objavljuju podatke o učešću:

- prometa,
- kapitalnih troškova i
- operativnih troškova

koji se odnose na aktivnosti usaglašene sa taksonomijom EU. Zahtijevani podaci predstavljaju indikatore održivosti za nefinansijska preduzeća. Ključni pokazatelj uspješnosti za finansijska preduzeća definisana su regulativom Evropske komisije iz 2021. godine (više o ključnim pokazateljima za bankarski sektor u dijelu 2. *Zahtjevi za objavljivanje nefinansijskih informacija za banke* ovog rada), uz istovremeni prikaz informacija koje trebaju objavljivati sva preduzeća, kao i metodologije objavljivanja tih informacija (EC, 2021b).

Nakon navedene klasifikacije djelatnosti prema održivosti i utvrđivanja indikatora održivosti, Evropska komisija je 2021. godine dodatno dopunila odluku o taksonomiji (EC, 2021c) utvrđivanjem:

- kriterijuma tehničke provjere na osnovu kojih se određuje pod kojim se uslovima smatra da ekonomska djelatnost znatno doprinosi **ublažavanju** klimatskih promjena i nanosi li ta ekonomska djelatnost bitnu štetu nekom drugom ekološkom cilju.

Kriterijumi tehničke provjere utvrđeni su za sljedeće djelatnosti (i poddjelatnosti): šumarstvo, zaštita i obnavljanje životne sredine, prerađivačka industrija, energetika, vodosnabdijevanje, uklanjanje otpadnih voda, upravljanje otpadom i sanacija okoline, prevoz, građevinske djelatnosti i poslovanje sa nekretninama, informacije i komunikacije, stručne, naučne i tehničke djelatnosti. Sadržani su i generički kriterijumi nenanošenja bitne štete prilagođavanju klimatskim promjenama, održivom korišćenju i zaštiti vodnih i morskih resursa, sprečavanju i kontroli upotrebe i prisutnosti hemikalija, zaštiti i obnavljanju biodiverziteta i ekosistema uz tehničke specifikacije za uređaje za vodu.

Aktivnosti koje doprinose **ublažavanju klimatskih promjena** mogu biti:

- 1) niskougljenične aktivnosti (već imaju niske emisije ugljen dioksida),
- 2) tranzicione aktivnosti (doprinose tranziciji ka ekonomiji sa neto-nultom emisijom do 2050. godine),
- 3) omogućavajuće aktivnosti (druge aktivnosti koje pomažu smanjenju emisija).

- kriterijuma tehničke provjere na bazi kojih se određuje pod kojim se uslovima smatra da ekonomska djelatnost znatno doprinosi prilagođavanju klimatskim promjenama i nanosi li ta ekonomska djelatnost bitnu štetu nekom drugom ekološkom cilju. Kriterijumi tehničke provjere utvrđeni su za sljedeće djelatnosti (i poddjelatnosti): šumarstvo, zaštita i obnavljanje životne sredine, prerađivačka industrija, energetika, vodosnabdijevanje, uklanjanje otpadnih voda, upravljanje otpadom i sanacija okoline, prevoz, građevinske djelatnosti i poslovanje sa nekretninama, informacije i komunikacije, stručne, naučne i tehničke djelatnosti, finansijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja, obrazovanje, djelatnosti zdravstvene i socijalne zaštite, umjetnost, zabava i rekreacija.

Sadržana je klasifikacija opasnosti koje donose klimatske promjene, kao i generički kriterijumi nenanošenja bitne štete održivom korišćenju i zaštiti vodenih i morskih resursa, sprečavanju i kontroli upotrebe i prisutnosti hemikalija, zaštiti i obnavljanju biodiverziteta i ekosistema.

Aktivnosti koje doprinose prilagođavanju na klimatske promjene mogu biti:

1. prilagođene aktivnosti (prilagođene na sve materijalne fizičke klimatske rizike identifikovane za ekonomsku aktivnost) i
2. omogućavajuće aktivnosti (koje smanjuju materijalne fizičke klimatske rizike u drugim ekonomskim aktivnostima i/ili adresiraju sistemske barijere za adaptaciju i koje su same adaptirane na fizičke klimatske rizike).

Boks 3 – Usaglašenost aktivnosti kompanije sa taksonomijom EU

Četiri koraka koja kompanija treba da prođe da bi provjerila da li je aktivnost usaglašena sa taksonomijom EU su:

1. identifikovanje „prihvatljivih aktivnosti“ (odgovor na pitanje da li je aktivnost prihvatljiva),

Ukoliko aktivnost nije Prihvatljiva, odbacuje se kao Neprihvatljiva.

Za Prihvatljivu aktivnost dalje:

2. vrši se procjena da li aktivnosti ispunjavaju tehničke kriterijume (pokrivaju li značajan doprinos i ne nanose značajnu štetu,
3. provjerava se usklađenost sa minimalnim mjerama zaštite (član 18.1 regulative o taksonomiji),
4. primjenjuju relevantna pravila izvještavanja.

Ukoliko su odgovori na drugo i treće pitanje negativni, aktivnost se ocjenjuje kao Neusklađena prihvatljiva aktivnost.

U narednom periodu, postavljeno je pitanje relevantnosti izraza „nefinansijske informacije“ i riješeno je da ga treba promijeniti jer navodi na zaključak da takve informacije nemaju finansijsku važnost. Posebnom direktivom je utvrđeno da se koristi izraz „informacije o održivosti“ (EC, 2022). Takođe, u ovoj direktivi proširena je obuhvatnost kreditnih institucija kao obveznika izvještavanja o održivosti (više o ovoj izmjeni u dijelu 2. *Zahtjevi za objavljivanje nefinansijskih informacija za banke ovog rada*).

Boks 4 – Zahtjevi za izvještavanjem direktive EU o korporativnom izvještavanju o održivosti

Navođenjem dijela zahtjeva za izvještavanjem o održivosti kompanije u ovom boks, želi se skrenuti pažnja na obim i vrstu nefinansijskih informacija koje se zahtijevaju od nefinansijskih i finansijskih kompanija. Generalno, skreće se pažnja na značaj definisanja poslovnog modela, strategije, politike, ciljeva, mjera, dubinske analize, a sve za potrebe analize održivosti i utvrđivanja glavnih rizika za kompaniju povezanih sa pitanjima održivosti.

Direktivom EK o korporativnom izvještavanju o održivosti (EC, 2022) proširen je obim obveznika izvještavanja. Dok su prvo to bila velika preduzeća sa preko 500 prosječno zaposlenih tokom godine, sada su ovom obavezom izvještavanja obuhvaćena i srednja i mala preduzeća, znači i sva preduzeća koja imaju preko 10 i manje od 250 zaposlenih (mikropreduzeća (do 10 zaposlenih, po ovom kriterijumu) su izuzeta od obaveze).

Istovremeno, proširen je obim izvještavanja. U izvještaj menadžmentu potrebno je uključiti sljedeće informacije:

1. Kratak opis poslovnog modela i strategije preduzeća, uključujući:
 - otpornost poslovnog modela i strategije preduzeća u odnosu na rizike povezane sa pitanjima održivosti;
 - prilike za preduzeće povezane sa pitanjima održivosti;
 - planove preduzeća, uključujući mjere ... kojima se osigurava usklađenost njegovog poslovnog modela i strategije sa prelaskom na održivu ekonomiju i ... ciljem postizanja klimatske neutralnosti do 2050. godine;
 - način na koji poslovni model i strategija preduzeća uzima u obzir interese vlasnika preduzeća i uticaj preduzeća na pitanja održivosti;
 - način sprovođenja strategije preduzeća s obzirom na pitanja održivosti;
2. Opis ciljeva (sa rokovima) koji su povezani sa pitanjima održivosti ..., opis napretka koji je preduzeće postiglo u postizanju tih ciljeva, kao i izjavu o tome da li se ciljevi preduzeća, povezani sa faktorima životne sredine, baziraju na naučnim dokazima;
3. Opis uloge administrativnih, upravljačkih i nadzornih tijela prema pitanju održivosti, i njihovog stručnog znanja i vještina;

4. Opis politika preduzeća povezanih sa pitanjima održivosti;
5. Informacije o postojanju programa podsticaja za članove administrativnih, upravljačkih i nadzornih tijela povezanih sa pitanjima održivosti koji se nude;
6. Opis:
 - postupka dubinske analize koji je preduzeće sprovelo po pitanju održivosti,
 - stvarnih ili potencijalnih štetnih uticaja povezanih sa sopstvenim poslovanjem preduzeća i njegovim lancem vrijednosti, uključujući njegove proizvode i usluge, poslovne odnose i lanac snabdijevanja, mjera preduzetih za utvrđivanje i praćenje tih uticaja i drugih štetnih uticaja koje preduzeće mora utvrditi na osnovu drugih zahtjeva EU prema kojima preduzeća trebaju sprovesti postupak dubinske analize;
 - opis svih mjera koje je preduzeće preduzelo radi sprečavanja, ublažavanja, otklanjanja ili okončavanja stvarnih ili potencijalnih štetnih učinaka, kao i rezultata takvih mjera;
7. Opis glavnih rizika za preduzeće povezanih sa pitanjima održivosti, uključujući opis glavnih zavisnosti preduzeća kada je riječ o tim pitanjima i način njegovog upravljanja tim rizicima;
8. Pokazatelje relevantne za objave iz prethodnih tačaka.

Preduzeća izvještavaju o postupku koji su sprovela radi utvrđivanja informacija koje su uključila u izvještaje menadžmentu.

Izvještavanje u skladu sa ovom direktivom, obavezno je za kompanije koje podliježu prethodnoj direktivi o izvještavanju počevši od fiskalne 2024. godine.

Ostale velike kompanije imaju obavezu izvještavanja počevši od fiskalne 2025. godine, mala i srednja javna preduzeća od fiskalne 2026. godine, a kompanije koje nemaju sjedište u EU, a imaju značajne aktivnosti na tržištu EU trebaju da izvještavaju počevši od fiskalne 2028. godine.

Evropska komisija je u junu 2023. godine objavila Priručnik za korisnike taksonomije EU (EC, 2023b), namijenjen velikim institucijama, odnosno institucijama koje su bile ili će biti obveznici zahtjeva EU za održivim izvještavanjem.

Boks 5 – Ekonomska aktivnost koja bitno šteti ekološkim ciljevima

Prema članu 17 regulative o taksonomiji (EC, 2020), ekonomska aktivnost bitno šteti (ekološkim ciljevima):

- *ublažavanju klimatskih promjena*, ako ta djelatnost dovodi do bitnih emisija gasova sa efektom staklene bašte;
- *prilagodavanju klimatskim promjenama*, ako ta djelatnost dovodi do povećanog štetnog uticaja trenutne klime i očekivane buduće klime na samu tu djelatnost ili na ljude, prirodu ili imovinu;
- *održivoj upotrebi i zaštiti vodenih i morskih resursa*, ako je ta djelatnost štetna: za dobro stanje ili dobar ekološki potencijal vodenih „tijela“, među ostalim površinskih i podzemnih voda, ili za dobro stanje okoline morskih voda;
- *cirkularnoj ekonomiji*, uključujući sprečavanje nastanka otpada i recikliranje, ako: ta djelatnost dovodi do znatne neefikasnosti u upotrebi materijala ili u direktnoj ili indirektnoj upotrebi prirodnih resursa ili ta djelatnost dovodi do znatnog povećanja stvaranja, spaljivanja ili odlaganja otpada ili dugoročno odlaganje otpada može uzrokovati bitnu i dugoročnu štetu za okolinu;
- *sprečavanju i kontroli zagađenja*, ako ta djelatnost dovodi do znatnog povećanja emisija zagađenja u vazduh, vodu ili zemlju u poređenju sa stanjem prije početka obavljanja te djelatnosti; ili
- *zaštiti i obnovljanju biodiverziteta ili ekosistema*, ako je ta djelatnost: u znatnoj mjeri štetna za dobro stanje i otpornost ekosistema ili štetna za stanje očuvanosti staništa i vrsta, uključujući one od interesa za EU.

Iz dokumenta Vlade Crne Gore (2022), zaključujemo da su navedena velika preduzeća upoznata sa zahtjevima EU vezano za taksonomiju.

Navodimo primjer Rudnika uglja AD Pljevlja koji za cilj ima diversifikaciju djelatnosti eksploatacije uglja, kao posljedicu prilagodavanja napuštanju uglja u proizvodnji električne energije 2035. godine i procesu energetske tranzicije. U tom pravcu, dati su predlozi investicija i navedeno je da će se tokom njihove implementacije poštovati princip „ne čini značajnu štetu (DNSH)“ definisan u Regulativi 2020/852 (Regulativa o taksonomiji). Uz to, navedene su i sljedeće direktive EU čije praćenje je značajno za predložene investicije: Direktiva o energetskim performansama zgrada (2010/31/EU), Direktiva o energetske efikasnosti (2012/27/EU), Sprovedbena Odluka Evropske komisije (EU) 2013/163 o utvrđivanju zaključaka o najboljim raspoloživim tehnikama u skladu s Direktivom 2010/75/EU o industrijskim emisijama za proizvodnju cementa, kreča i magnezijum oksida, Direktiva (2009/33/EC) o promociji čistih i energetski efikasnih vozila za drumski transport.

Takođe, Institut za fizikalnu medicinu, rehabilitaciju i reumatologiju dr Simo Milošević AD Igalo navodi da će se pri ocjeni planiranih investicija voditi principom “ne čini značajnu štetu (DNSH)”.

Veoma je značajno ali nije jednostavno praćenje regulative o taksonomiji EU i klasifikovanje djelatnosti prema uticaju na postizanje ekoloških ciljeva. Njena primjena značajna je za preduzeća koja su usmjerena na finansijske institucije u cilju obezbjeđenja sredstava za proces prilagođavanja i ublažavanja klimatskih promjena. Svakako, značajna je za finansijske institucije, koje na osnovu procjene preduzeća ulaze u aranžman održivog finansiranja.

Crna Gora sprovodi aktivnosti na planu postizanja ciljeva održivog razvoja. Takođe, usaglašava regulativu sa regulativom EU, kroz proces pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji.

Regulativa o taksonomiji samo je jedna od regulatornih zahtjeva koji se odnose na održive finansije (Boks 6).

Konkretno, regulativa koja se odnosi na nefinansijsko izvještavanje iz 2013. godine (računovodstvena direktiva) transponovana je u Zakon o računovodstvu iz 2021. godine. Kako je ranije navedeno, planirano je usklađivanje sa direktivnom EK iz 2014. godine (EC, 2014) i 2022. godine (EC, 2022).

Od direktiva/regulativi koje se odnose na finansijski sektor, prema raspoloživom pregledu, institucija primarno nadležna za njeno transponovanje u domaću regulativu je Komisija za tržište kapitala i to za regulativu koja se odnosi na taksonomiju i Regulativu o objavama povezanim sa održivošću u sektoru finansijskih usluga.

Boks 6 – Regulativa EU – održive finansije (izvod)

1. Direktiva 2013/34/EU o godišnjim finansijskim izvještajima, konsolidovanim finansijskim izvještajima ... - računovodstvena direktiva
2. Direktiva 2014/95/EU - izmjena Direktive 2013/34/EU (računovodstvene direktive) u pogledu objavljivanja nefinansijskih informacija ...
3. Regulativa 2019/2088 o objavljivanjima povezanim sa održivošću u sektoru finansijskih usluga
4. Regulativa 2020/852 o uspostavljanju okvira za olakšavanje održivih ulaganja – taksonomija
5. Regulativa 2021/1119 o uspostavljanju okvira za postizanje klimatske neutralnosti ... Zakon o klimi
6. Regulativa 2021/2178 o dopuni regulative o taksonomiji utvrđivanjem sadržaja i prikaza informacija o ekološko održivim ekonomskim djelatnostima koje objavljuju preduzeća na koja se primjenjuje član 19.a ili član 29.a Direktive 2013/34/EU i utvrđivanjem metodologije obaveznog objavljivanja informacija
7. Regulativa 2021/2139 o dopuni regulative o taksonomiji utvrđivanjem kriterijuma tehničke provjere na osnovu kojih se određuje pod kojim se uslovima smatra da ekonomska djelat-

nost znatno doprinosi ublažavanju klimatskih promjena ili prilagođavanju klimatskim promjenama i nanosi li ta ekonomska djelatnost bitnu štetu nekom drugom ekološkom cilju

8. Direktiva 2022/2464 o izmjeni ... Direktive 2013/34/EU (računovodstvene direktive) u pogledu korporativnog izvještavanja o održivosti
9. Regulativa 2022/1288 o dopuni Regulative 2019/2088 u pogledu regulatornih tehničkih standarda kojima se bliže određuju sadržaj i prikaz informacija o načelu „ne nanosi bitnu štetu”, sadržaj, metodologije i prikaz informacija o pokazateljima održivosti i štetnim učincima na održivost i sadržaj i prikaz informacija o promovisanju ekoloških ili socijalnih obilježja i ciljeva održivih ulaganja u predugovornoj dokumentaciji, na internet stranama i u periodičnim izvještajima
10. Regulativa 2023/363 o izmjeni i dopuni regulatornih tehničkih standarda utvrđenih u Regulativi(EU) 2022/1288 u pogledu sadržaja i prikaza informacija povezanih sa objavljivanjima u predugovornoj dokumentaciji i periodičnim izvještajima za finansijske proizvode kojima se ulaže u ekološki održive ekonomske djelatnosti
11. Regulativa 2023/2772 o dopuni Direktive 2013/34 (računovodstvene direktive) u pogledu standarda izvještavanja o održivosti.

Kako je navedeno u samim regulativama EU, u cijelosti su obavezujuće i direktno su primjenljive u zemljama članicama.

Dvije zemlje članice EU, Hrvatska i Slovenija, donijele su zakon o sprovođenju regulative EU o objelodanjivanju u vezi sa održivošću u sektoru finansijskih usluga.

U **Sloveniji** je, od februara 2023. godine, u primjeni uredba o sprovođenju regulative EU o objelodanjivanju u vezi sa održivošću u sektoru finansijskih usluga³, koju je donijela Vlada Slovenije (Vlada Republike Slovenije, 2023). Prema uredbi, nadležna tijela za sprovođenje uredbe EU kao i ove uredbe Vlade Slovenije su Agencija za tržište hartija od vrijednosti i Agencija za nadzor osiguranja.

Agencija za tržište hartija od vrijednosti nadležna je za sprovođenje uredbi u dijelu koji se odnosi na:

- investiciona društva i kreditne institucije koje upravljaju portfolijima ili pružaju investicione savjete;
- društva za upravljanje i investicione fondove kojima oni upravljaju;
- investicione fondove kojima upravljaju menadžeri alternativnih investicionih fondova.

³ Prenos regulative EU o taksonomiji i regulative objavljivanjima povezanim sa održivošću u sektoru finansijskih usluga.

Agencija za nadzor osiguranja nadležna je za sprovođenje uredbi u dijelu koji se odnosi na:

- društva za osiguranje i reosiguranje, i
- upravljanje penzionim fondovima formiranih kao pokriće i grupe pokrića, a to su penzionara društva ili osiguravajuća društva.

U Hrvatskoj je, od jula 2021. godine, na snazi zakon o sprovođenju uredbe EU o objelodanjivanju u vezi sa održivošću u sektoru finansijskih usluga i uredbe o taksonomiji (Hrvatski sabor, 2021). Prema ovom zakonu, nadležno tijelo za sprovođenje zakona je Hrvatska agencija za nadzor finansijskih usluga.

Boks 7 – Zakonska rješenja sprovođenja uredbi Evropske unije u Hrvatskoj

- Zakon o sprovođenju uredbi Evropske unije iz oblasti platnog prometa
- Zakon o sprovođenju Uredbe (EU) 2019/2088 o objavama povezanim sa održivošću u sektoru finansijskih usluga i Uredbe (EU) 2020/852 o uspostavljanju okvira za olakšavanje održivih ulaganja i izmjeni Uredbe (EU) 2019/2088
- Zakon o sprovođenju Uredbe (EU) 2020/1503 o evropskim pružaocima usluga zajedničkog finansiranja
- Zakon o sprovođenju Uredbe (EU) 2016/1011 o indeksima koji se upotrebljavaju kao referentne vrijednosti u finansijskim instrumentima i finansijskim ugovorima ili za mjerenje uspješnosti investicionih fondova i o izmjeni direktiva 2008/48/EZ i 2014/17/EU i Uredbe (EU) br. 596/2014
- Zakon o sprovođenju Uredbe (EU) 2017/2402 o utvrđivanju opšteg okvira za sekjuritizaciju i o uspostavljanju specifičnog okvira za jednostavnu, transparentnu i standardizovanu sekjuritizaciju

Zakoni o sprovođenju uredbi EU (bez navođenja izmjena i dopuna) raspoloživi na web strani HNB-a <https://www.hnb.hr/regulativa-propisi>

2. Zahtjevi za objelodanjivanjem nefinansijskih informacija za banke

U uredbi EK iz 2019. godine (EK, 2019), ističe se uloga supervizora finansijskih institucija i kroz preambulu (30) daje se predlog za njihovo djelovanje. Navodi se da bi od evropskih nadzornih tijela (EBA, EIOPA, ESMA) trebalo zahtijevati da izrade standarde sadržaja, metodologije i prikaza informacija u vezi sa pokazateljima o održivosti u području klime i drugih štetnih učinaka povezanih sa ekologijom, sa socijalnim pitanjima i pitanjima u vezi sa zaposlenima, poštovanjem ljudskih prava, borbom protiv korupcije i podmićivanja, kao i da odrede pojedinosti o prikazu i sadržaju informacija o promovisanju ekoloških ili socijalnih obilježja i ciljeva održivih ulaganja koje treba objaviti u predugovornim dokumentima, godišnjim izvještajima i na internet stranicama učesnika na finansijskim tržištima.

Istovremeno, učesnici na finansijskim tržištima bi trebalo, transparentno, u svojim politikama da utvrde način na koji će pratiti rizike održivosti koji bi mogli da imaju negativan uticaj na povraćaj uložениh sredstava.

Istom odlukom, pri definisanju finansijskih savjetnika kao učesnika na finansijskom tržištu, prepoznate su kreditne institucije, ali kao institucije koje pružaju usluge investicionog savjetovanja.

Naredne godine, u septembru 2020. godine, EK je pozvala nadzorna tijela finansijskog tržišta EU da se izjasne o pokazateljima koji bi bili adekvatni za banke, osiguravajuća društva i druge učesnike na finansijskim tržištima, u kontekstu taksonomije EU.

Konkretno, vezano za bankarski sektor, EBA je primila tri pitanja:

- Koje informacije banke i investicione firme kao obveznici nefinansijskog izvještavanja treba da objelodane o tome da li su njihove finansijske ili šire komercijalne aktivnosti u skladu sa ekonomskim aktivnostima koje su identifikovane kao ekološki održive u taksonomiji EU...? Koje finansijske ili komercijalne aktivnosti treba uključiti/isključiti?
- Ako se promet (prihodi), operativni troškovi i kapitalni troškovi ne smatraju odgovarajućim, koji alternativni indikatori bi postigli istu svrhu? Šta bi trebalo da sadrži brojilac i imenilac za određeni indikator za banke i investicione firme?
- Da li bi se koeficijent zelene imovine mogao prilagoditi tako da uključi objelodanjivanja u vezi sa taksonomijom?

EBA je u svom odgovoru (EBA, 2021) obrazložila razloge zašto tri pokazatelja definisana za nefinansijske institucije nijesu adekvatna za institucije iz njene nadležnosti:

- Pokazatelj koji se odnosi na prihode nije relevantan zbog raznolikosti klijenata koje banke finansiraju, različitih izvora prihoda na koje se oslanjaju i strukture njihovog računa dobiti i gubitka.
- Glavni izvor emisija gasova sa efektom staklene bašte kreditnih institucija su emisije trećeg nivoa (*Scope 3*), emisije koje potiču od klijenata banke, a ne direktno od same banke (*Scope 1*) ili indirektno (*Scope 2*), emisije koje su povezane sa potrošnjom kupljene električne energije, toplote ili pare.

Kako ustanovljeni pokazatelji za nefinansijske institucije nijesu adekvatni za banke, EBA je Evropskoj komisiji preporučila alternativni pokazatelj – koeficijent zelene imovine.

Koeficijent **zelene imovine** (u daljem tekstu: GAR, engl. *Green Asset Ratio*) je ključni pokazatelj za praćenje ekološke održivosti aktivnosti finansijskih institucija. Kroz ovaj pokazatelj, banke će objelodaniti obim aktivnosti finansiranja (kreditni i avansi, dužničke i vlasničke HOV) povezanih sa ekonomskim aktivnostima koje su usklađene sa taksonomijom EU. Usklađenost sa taksonomijom EU podrazumijeva usklađenost sa ciljevima održivog razvoja.

GAR treba da obuhvati izloženosti banke prema svim sektorima (finansijskim i nefinansijskim kompanijama, uključujući mala i srednja preduzeća, domaćinstva i lokalne vlade/opštine) i instrumentima: dati krediti i avansi, dužničke i vlasničke HOV i oduzete nekretnine korišćene kao sredstvo obezbjeđenja. U ovoj fazi nije uključena izloženost prema centralnoj vladi i centralnim bankama⁴.

Preporuka EBA-e je da kreditne institucije EU objelodane GAR za izloženosti prema klijentima EU, kao i dodatni GAR koji će pokriti kreditnu i vlasničku izloženosti prema klijentima (iz sektora obuhvaćenih taksonomijom) van EU, uz korišćenje najboljih dostupnih podataka o ovim izloženostima.

U obračun GAR-a ne ulazi trgovački portfolio (imovina namijenjena za trgovanje), zbog drugačije namjene portfolija, ali preporuka je da banke trebaju posebno da objelodane informacije o održivosti, strukturi, trendovima i ograničenjima, kao i o investicionoj politici trgovačke knjige.

Takođe, EBA preporučuje da kreditne institucije objelodane:

⁴ Evropska komisija je dužna da do 30. juna 2024. preispita primjenu ovog člana Regulative u dijelu koji se odnosi na centralne vlade i centralne banke (EC, 2020b).

- učešće finansijskih garancija vezanih za izloženosti usklađene sa taksonomijom,
- učešće imovine kojom upravlja za kompanije kojima daje garanciju i kompanije u koje investira, a koje podliježu obavezama objelodanjivanja podataka i povezane su sa ekonomskim aktivnostima usklađenim sa taksonomijom EU,
- učešće prihoda od naknada i provizija od usluga koje nijesu kreditiranje i upravljanje imovinom, a odnose se na nefinansijske kompanije koje podliježu obavezi objelodanjivanja podataka i povezane sa ekonomskim aktivnostima usklađenim sa taksonomijom EU.

EBA je istovremeno predložila prelazni period do decembra 2022. godine za objavljivanje GAR-a za ukupne kredite kada je klijent u obavezi izvještavanja prema relevantnoj direktivi, a do juna 2024. godine za ostale klijente.

Boks 8 – Preporuke EBA vezano za upravljanje i superviziju ESG rizika

EBA je u Izvještaju o upravljanju i superviziji ESG rizika za kreditne institucije i investicione firme (EBA, 2021a) dala niz preporuka u nekoliko oblasti:

Preporuka 1

Inkorporirati ESG faktore i razmatranja u analizu poslovnog modela i procjenu održivosti i održivosti poslovnog modela.

Potrebno je inkorporirati ESG rizike u poslovne strategije i procese institucija, kako bi se obezbijedila otpornost njihovih poslovnih modela u kratkom, srednjem i dugom roku. U tom cilju, potrebno je produžiti vremenski horizont za strateško planiranje na najmanje 10 godina (u nedostatku kvantitativnih prognoza za više od pet godina, sprovoditi kvalitativne analize). U proces planiranja uključivati niz različitih ekoloških i društvenih scenarija.

Preporuka 2

Inkorporirati ESG rizike u svoje okvire upravljanja rizicima:

- Identifikovati nedostatke u vezi sa podacima i metodologijama i preduzmati korektivne mjere,
- Prikupljati neophodne informacije i podatke o ESG rizicima povezanim sa drugim ugovornim stranama u fazi odobravanja kredita; praćenje i ažuriranje informacija tokom životnog ciklusa transakcije,
- Upravljanje ESG rizicima kao pokretačima finansijskih rizika u okviru trenutnih okvira za upravljanje rizikom, u skladu sa sklonošću ka ovom riziku.

Preporuka 3

Inkorporirati ESG rizike u svoje unutrašnje aranžmane upravljanja kroz:

- Uspostavljanje jasne radne procedure i raspodjele zadataka i uloga u vezi sa ESG rizicima, kako bi se obezbijedilo uključivanje ESG rizika u poslovnu strategiju, poslovne procese i upravljanje rizicima,
- Uspostavljanje funkcije interne revizije na način da je u stanju da uključi rizike ESG-a u svoj pregled efektivnosti i adekvatnosti aranžmana, procesa i mehanizama unutrašnjeg upravljanja,
- Jačanje svijesti i stručnosti kadra za identifikovanje, procjenu i upravljanje ESG rizicima na svim nivoima institucije, kao i
- Podsticanje ponašanja zaposlenih u skladu sa ESG pristupom.

Potrebno je da se postepeno razvijaju metodologije i pristupi za testiranje otpornosti institucija na dugoročne negativne uticaje faktora životne sredine, društva i upravljanja. Početni cilj ovog testiranja treba da bude procjena dugoročne otpornosti poslovnih modela institucija i podrška postavljanju strateških ciljeva i/ili ograničenja vezanih za ESG rizik.

Nakon dobijenog odgovora od nadzornih tijela, odlukom iz 2021. godine (EC, 2021b) član 8 odluke o taksonomiji je dopunjen utvrđivanjem ključnih pokazatelja uspješnosti za finansijska preduzeća. Član 4 nove uredbe precizira (u prilogima) informacije koje su kreditne institucije dužne da objavljuju, kao i tabelarni obrazac za prikaz informacija.

U Prilogu V uredbe, navedeno je da banke objavljuju agregatni GAR, kao i GAR za stanje kredita, dužničkih HOV i ulaganja u kapital, kao i tok novog kreditiranja, zavisno od ekološkog cilja i druge ugovorne strane (nefinansijske institucije, finansijske institucije, stanovništvo, javne institucije).

Pored GAR-a, finansijske institucije objavljuju ključne pokazatelje uspješnosti:

- za vanbilansne izloženosti prema djelatnostima usklađenim sa taksonomijom i to: 1) finansijske garancije za kredite i avanse i druge dužničke instrumente preduzećima i 2) imovinu pod upravljanjem,
- za naknade i provizije,
- za portfelj za trgovanje.

Brojilac GAR-a obuhvata: kredite i avanse, dužničke HOV, vlasničke instrumente i preuzete kolaterale, finansiranje ekonomskih djelatnosti usklađenih sa taksonomijom na osnovu ključnih pokazatelja uspješnosti (prihoda i kapitalnih rashoda), dok se iz brojioca isključuje finansijska

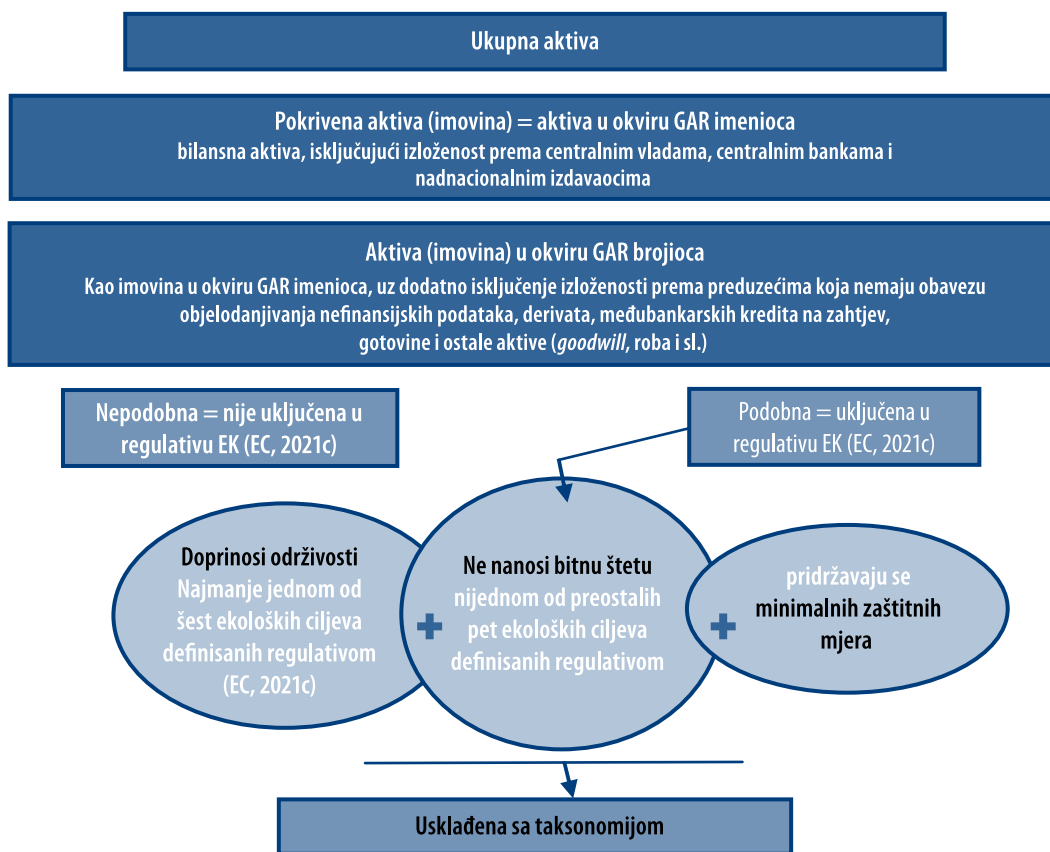
imovina koja se drži radi trgovanja, međubankarski zajmovi na zahtjev, izloženosti prema preduzećima koja ne podliježu obavezi objavljivanja nefinansijskih informacija u skladu sa računovodstvenom direktivom,

Imenilac GAR-a obuhvata ukupne kredite i avanse, ukupne dužničke HOV, ukupne vlasničke instrumente i ukupne preuzete kolaterale, kao i svu ostalu obuhvaćenu bilansnu aktivu (osim izloženosti prema centralnim vladama, centralnim bankama i nadnacionalnim izdavaocima).

Ključne pokazatelje uspješnosti, uključujući sve propratne informacije, banke su dužne da objavljuju od 1. januara 2024. godine.

Direktiva EK iz 2021. godine (EC, 2021) u prilogu VI sadrži *Obrazac za ključne pokazatelje uspješnosti kreditnih institucija*, sa detaljnim prikazom obaveza kreditnih institucija za izvještavanjem.

Slika 2 – Proces izračunavanja indikatora GAR

GAR = Aktiva u skladu sa taksonomijom / ukupna pokrivena aktiva

Izvor: UNEPFI. 2022. *Practical Approaches to Applying the EU Taxonomy to Bank Lending*. str. 46

EBA je dodatno istakla značaj postojanja jedinstvene, usaglašene definicije zelenih kredita u EU, posebno imajući u vidu da definicija zelenog kredita zasnovana isključivo na taksonomiji EU isključuje veliki obim kredita koje kreditne institucije u svojim bilansima identifikuju kao zelene (EBA, 2023).

Početakom 2024. godine, Evropska bankarska federacija je iznijela stav da se GAR ne može i ne treba smatrati pokazateljem napretka u ispunjavanju obaveza institucija u pogledu održivosti. Iako je značajan sa aspekta veće transparentnosti, ne ispunjava svoj cilj, a to je da prikaže ukupan doprinos banaka ekološkim i klimatskim ciljevima. Ovo prije svega, jer se izloženost prema malim i srednjim preduzećima ili klijentima iz EU čije aktivnosti nijesu obuhvaćene taksonomijom ne isključuju istovremeno i iz brojioca i iz imenilaca pri obračunu, što umanjuje vrijednost GAR-a. Podsjećamo da ne podliježu sva preduzeća obavezi izvještavanja o nefinansijskim informacijama i informacijama o održivosti (99% malih i srednjih preduzeća u Evropi), i samim tim ne ulaze u obračun GAR-a, čak i ako su u skladu sa taksonomijom EU.

GAR ne obuhvata sve aktivnosti koje banke sprovode u finansiranju tranzicije i očekivanja su da će Evropska komisija ponovo procijeniti sastav GAR-a u junu 2024. godine (EBF, 2024).

U regulatornom dijelu, u narednom periodu, u direktivi o korporativnoj održivosti iz 2022. godine (EC, 2022), u jednom dijelu je izmijenjena i tzv. računovodstvena direktiva. U ovoj direktivi je primijećeno da bi kreditne institucije i društva za osiguranje koja nijesu dužna postupati u skladu sa tzv. računovodstvenom direktivom trebalo da podliježu zahtjevima za izvještavanjem o održivosti ako ispunjavaju određene kriterijume veličine.

Takođe, ovom direktivom je primijenjena definicija za kreditne institucije u skladu sa direktivom o bonitetnim zahtjevima za kreditne institucije i investiciona društva po kojoj „kreditna institucija“ znači društvo čija je djelatnost primanje depozita ili ostalih povratnih sredstava od javnosti, kao i odobravanje kredita za sopstveni račun. Ovim je proširen obuhvat kreditnih institucija kao obveznika izvještavanja.

2.1. Objelodanjivanje pokazatelja za banke

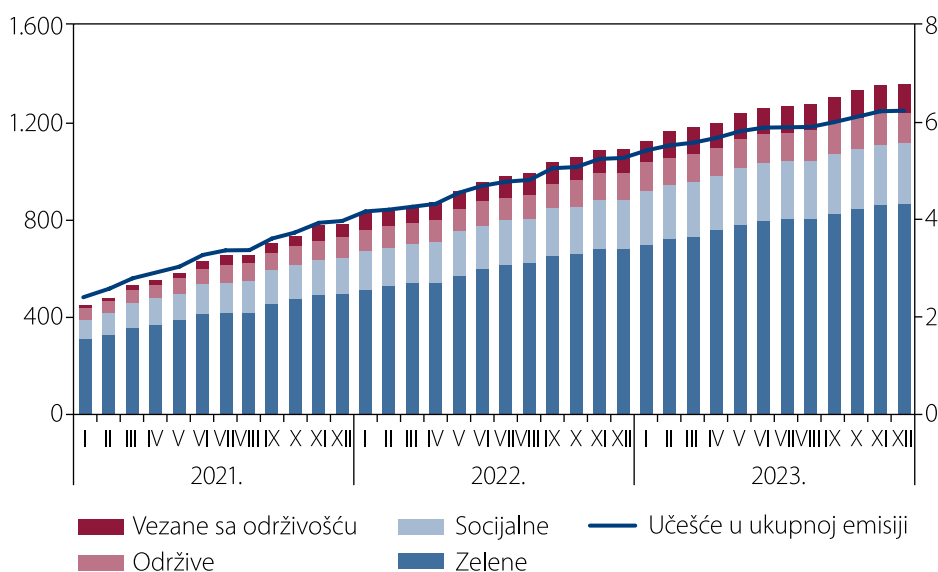
ECB

ECB je početkom 2023. godine objavila prvu seriju statističkih pokazatelja povezanih sa klimom, koji obuhvataju tri oblasti:

1) *Eksperimentalni pokazatelji o održivom finansiranju* - omogućavaju pregled dužničkih instrumenata u Eurozoni, označenih kao „zeleni”, „socijalni”, „održivi” ili „povezani sa održivošću”.

Dobijeni podaci su pokazali da se broj održivih i zelenih obveznica, emitovanih i onih koje se drže u bilansima (grafikon 1 i 2), više nego udvostručio u posljednje dvije godine.

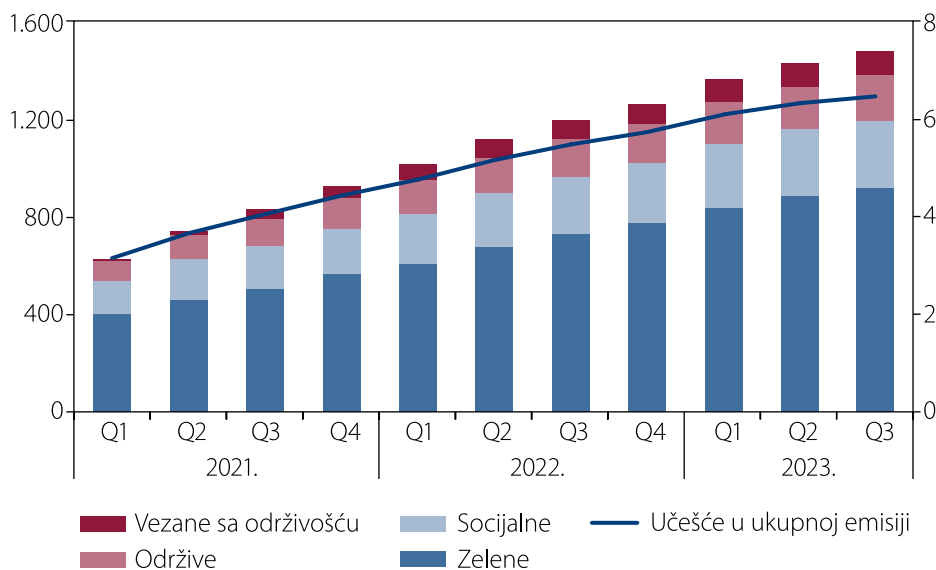
Grafikon 1 - Emitovane održive dužničke hartije od vrijednosti u Eurozoni (Lijeva skala: neizmireni iznos, nominalna vrijednost, u milijardama eura; Desna skala: %)

Izvor: ECB, dostupno na https://www.ecb.europa.eu/stats/ecb_statistics/sustainability-indicators/data/html/ecb.climate_indicators_sustainable_finance.hr.html#_Data_access

Ukoliko se obim emitovanja zelenih dužničkih hartija od vrijednosti posmatra po zemljama Eurozone, na prvom mjestu je Njemačka, a zatim Francuska i Holandija. Francuska je na prvom mjestu kada se posmatra obim držanja zelenih dužničkih hartija od vrijednosti, a slijede Njemačka, Luksemburg i Holandija.

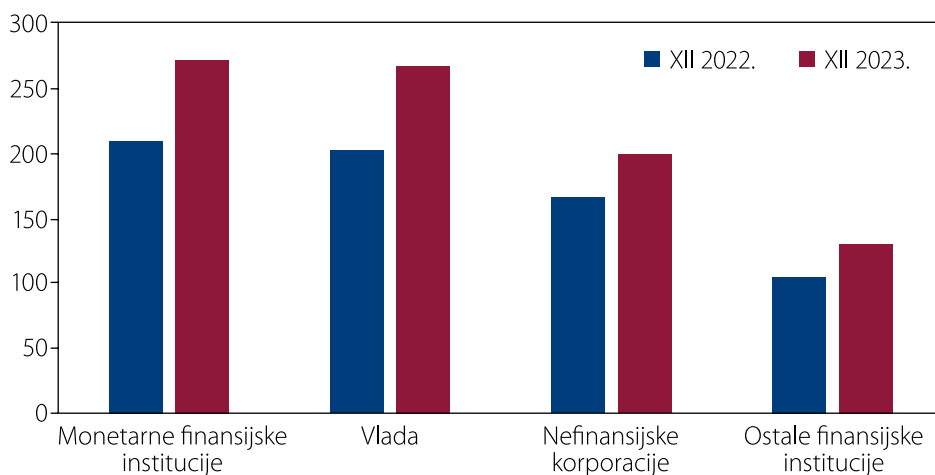
Grafikon 2 – Držanje održivih dužničkih hartija od vrijednosti u Eurozoni (Lijeva skala: neizmireni iznos, nominalna vrijednost, u milijardama eura; Desna skala: %)

Izvor: ECB, dostupno na https://www.ecb.europa.eu/stats/ecb_statistics/sustainability-indicators/data/html/ecb.climate_indicators_sustainable_finance.hr.html#_Data_access

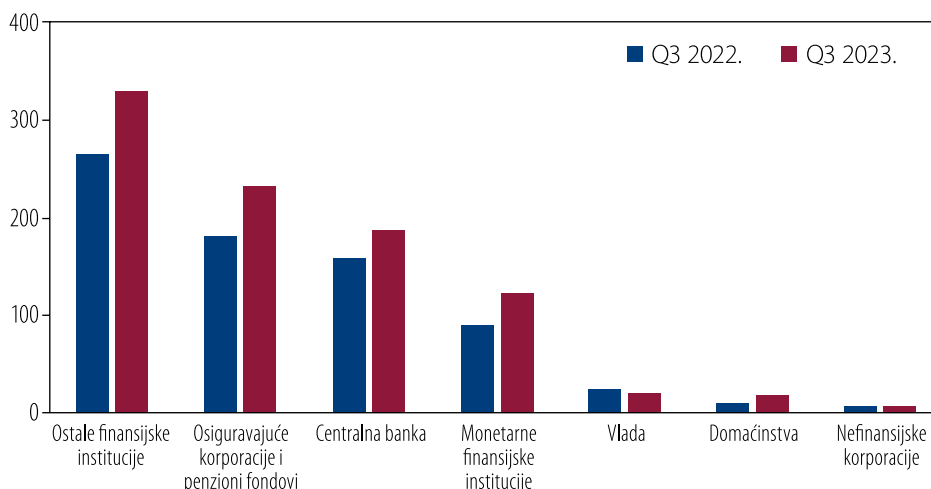
Sektorska podjela pokazuje da sektor monetarnih finansijskih institucija ima najveće učešće u emitovanju zelenih dužničkih hartija od vrijednosti (grafikon 3), dok grafikon 4 pokazuje da raste učešće banaka u držanju zelenih dužničkih HOV.

Grafikon 3 – Emisija zelenih dužničkih HOV u Eurozoni, sektorska podjela (neizmireni iznos, nominalna vrijednost, u milijardama eura)

Izvor: ECB, dostupno na https://www.ecb.europa.eu/stats/ecb_statistics/sustainability-indicators/data/html/ecb.climate_indicators_sustainable_finance.hr.html#_Data_access

Grafikon 4 - Držanje zelenih dužničkih HOV u Eurozoni, sektorska podjela (neizmireni iznos, nominalna vrijednost, u milijardama eura)

Izvor: ECB, dostupno na https://www.ecb.europa.eu/stats/ecb_statistics/sustainability-indicators/data/html/ecb.climate_indicators_sustainable_finance.hr.html#_Data_access

2) *Analitički pokazatelji o emisijama ugljenika koje finansiraju finansijske institucije* - pružaju informacije o intenzitetu emisija ugljenika portfolija vrijednosnih HOV i kreditnih portfolija finansijskih institucija, kao i o izloženosti finansijskog sektora prema drugim ugovornim stranama čiji poslovni modeli proizvode velike emisije ugljenika.

Dobijeni podaci su pokazali da se u Eurozoni većina emisija finansira vlasničkim vrijednosnim HOV ili obveznicama investicionih fondova. Pored toga, podaci su pokazali da su aktivnosti sa najvećim emisijama ugljenika povezane sa finansiranjem bankarskog sektora.

3) *Analitički pokazatelji o fizičkim rizicima povezanim s klimom* – koriste se za analizu uticaja prirodnih opasnosti na rezultate portfolija kredita, obveznica i vlasničkih hartija od vrijednosti.

Generalno posmatrano, pokazatelji će olakšati procjenu uticaja klimatskih rizika na finansijski sektor i pratiti razvoj održivog i zelenog finansiranja. Kako je procijenjeno, ovu metodologiju treba dalje unapređivati.

Narodna banka Republike Sjeverne Makedonije

Narodna banka Sjeverne Makedonije (u daljem tekstu: NBRSM) objavila je godišnje podatke za 2019. i 2020. godinu, a od 30. 9. 2022. godine objavljuje kvartalne podatke o učešću zelenih kredita u ukupnim kreditima i to po sektorima (domaćinstva, nefinansijske institucije) i veličini banke (mala, srednja i velika). Pored toga, objavljuje podatke o „zelenom“ zaduženju banaka.

Pri tome, za definiciju zelenih kredita korišćena je definicija Svjetske banke, po kojoj, kako je navedeno, „zeleni“ kredit predstavlja oblik finansiranja koji omogućava zajmoprimcima da ulažu isključivo u projekte koji imaju značajan uticaj na životnu sredinu, uključujući projekte koji se odnose na klimu.

Tabela 1 – Učešće “zelenih” kredita u ukupnim kreditima

Datum	Velike banke	Srednje banke	Male banke	Bankarski sistem
2019.	1,3%	5,5%	0,9%	2,2%
2020.	1,4%	6,6%	0,8%	2,5%
IX 2021.	1,4%	8,6%	0,7%	2,5%
XII 2021.	1,7%	8,7%	0,7%	2,7%
III 2022.	1,6%	9,1%	0,7%	2,7%
VI 2022.	1,7%	8,6%	0,5%	2,7%
IX 2022.	2,2%	8,9%	0,5%	3,1%
XII 2022.	2,8%	11,9%	0,3%	3,6%
III 2023	2,9%	11,9%	0,6%	3,6%
VI 2023	3,3%	12,3%	0,7%	4,1%
IX 2023	3,5%	12,5%	0,8%	4,4%
XII 2023.	3,6%	13,2%	0,9%	4,5%

Izvor: NBRSM

Tabela 2 – Učešće “zelenih” zaduženja u ukupnim zaduženjima banaka

Datum	Velike banke	Srednje banke	Male banke	Bankarski sistem
2019.	17,0%	3,1%	0,0%	8,8%
2020.	17,4%	4,7%	0,0%	9,4%
IX 2021.	15,1%	0,8%	0,0%	7,7%
XII 2021.	17,7%	1,2%	0,0%	8,7%
III 2022.	15,4%	1,3%	0,0%	8,4%
VI 2022.	13,5%	1,1%	0,0%	7,5%
IX 2022.	17,3%	2,1%	29,1%	9,2%
XII 2022.	18,8%	2,2%	15,9%	10,6%
III 2023	20,8%	2,4%	23,8%	11,8%
VI 2023	20,9%	2,4%	30,1%	12,1%
IX 2023	21,8%	2,4%	25,2%	12,5%
XII 2023.	34,4%	2,1%	27,8%	17,7%

Izvor: NBRSM

Tabela 3 – Učešće "zelenih" kredita u ukupnim kreditima, po sektorima

Datum	Velike banke		Srednje banke		Male banke		Bankarski sistem	
	Domaćinstva	Nefinansijske kompanije	Domaćinstva	Nefinansijske kompanije	Domaćinstva	Nefinansijske kompanije	Domaćinstva	Nefinansijske kompanije
2019.	0,7%	1,9%	0,6%	9,4%	0,1%	1,9%	0,7%	3,7%
2020.	0,7%	2,3%	1,2%	10,9%	0,1%	2,1%	0,8%	4,4%
IX 2021.	0,9%	2,0%	1,7%	13,5%	0,1%	2,1%	1,0%	4,3%
XII 2021.	0,5%	3,0%	1,8%	13,7%	0,0%	2,0%	0,7%	5,0%
III 2022.	0,5%	2,9%	1,9%	14,4%	0,04%	2,0%	0,7%	5,0%
VI 2022.	0,5%	3,0%	1,9%	13,6%	0,04%	1,5%	0,7%	4,9%
IX 2022.	0,5%	4,1%	2,0%	14,1%	0,04%	1,4%	0,7%	5,8%
XII 2022.	0,4%	5,4%	3,5%	16,5%	0,01%	0,9%	0,6%	6,9%
III 2023.	0,3%	5,7%	3,6%	16,6%	0,02%	1,8%	0,6%	6,9%
VI 2023.	0,3%	6,5%	3,5%	17,4%	0,01%	2,2%	0,5%	7,9%
IX 2023.	0,3%	7,1%	3,4%	18,0%	0,01%	2,7%	0,5%	8,6%
XII 2023.	0,3%	7,3%	3,8%	18,9%	0,01%	3,0%	0,5%	8,8%

Izvor: NBRSM

Narodna banka Sjeverne Makedonije objavljuje i Pregled zelenih pokazatelja (*Green Dashboard*), koji, pored navedenih pokazatelja zelenih finansija, sadrži i pokazatelje koji se odnose na životnu sredinu i energiju, kao i pokazatelje o klimatskom riziku: za finansijski sektor (izloženost banaka fizičkom riziku (kreditu pojedincima i kompanijama, po regionima, po kolateralu u nekretnine po regionima) i tranzicionom riziku (izloženost banaka prema preduzećima u relevantnim sektorima (fosilna goriva, komunalne usluge, energetski sektor, građevinarstvo, saobraćaj, poljoprivreda)), kao i ostale indikatore klimatskog rizika.

3. Kratak pregled aktivnosti odabranih centralnih banaka u oblasti klimatskih rizika i održivosti

Sve centralne banke/agencije, koje će u nastavku ovog rada biti posmatrane sa aspekta sprovedenih aktivnosti u oblasti klimatskih promjena (Evropska centralna banka, Banka Albanije, Agencija za bankarstvo Federacije BiH, Centralna banka Crne Gore, Hrvatska narodna banka, Narodna banka Republike Sjeverne Makedonije, Narodna banka Srbije, Banka Slovenije), članice su Mreže za ozelenjavanje finansijskog sistema (u daljem tekstu: NGFS), dvije centralne banke su članice Mreže održivog bankarstva i finansija (u daljem tekstu: SFBN) i većina je učestvovala u radu radne grupe Bečke inicijative za klimatske promjene.

Mrežu za ozelenjavanje finansijskog sistema čine centralne banke i regulatorne agencije za finansijsko tržište koje su usmjerene ka ozelenjavanju finansijskog sistema i upravljanju klimatskim rizikom.

Na dan 27. 12. 2023. godine NGFS broji 134 člana i 21 posmatrača. Pored Centralne banke Crne Gore, iz zemalja okruženja članice su: Banka Albanije, Banka Slovenije, Hrvatska narodna banka, Narodna banka Republike Sjeverne Makedonije i Narodna banka Srbije. Pored ECB-a, članice su i centralne banke sljedećih zemalja članica EU, pored navedenih centralnih banaka Hrvatske i Slovenije: Italije, Španije, Portugalije, Grčke, Luksemburga, Estonije, Litvanije, Letonije, Kipra, Mađarske, Malte, Monaka, Danske, Holandije, Njemačke, Finske, Slovačke, Rumunije, Belgije i Austrije. Od ostalih zemalja, izdvajamo centralne banke Švajcarske, Engleske, Kanade, Rusije, Norveške, Kine, Japana i Federalne Rezerve. Među 21 posmatračem NGFS-a su i MMF, Svjetska banka, Banka za međunarodna poravnjanja, Evropska banka za obnovu i razvoj, Evropska investiciona banka, Bord za finansijsku stabilnost i Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj.

Preporuke NGFS-a centralnim bankama i ostalim supervizorima institucija finansijskog sektora predstavljaju analitički okvir za procjenu rizika vezanih za klimu (NGFS, 2019).

Od šest preporuka, prve četiri su za centralne banke i ostale supervizore i mogu se posmatrati i kao preporuke finansijskim institucijama:

- 1) *Integrisanje klimatskih rizika u praćenje finansijske stabilnosti i mikro-nadzor,*
- 2) *Integrisanje faktora održivosti u upravljanje sopstvenim portfoliom,*
- 3) *Premošćavanje praznina u podacima,*
- 4) *Izgradnja svijesti i intelektualnih kapaciteta i podsticanje tehničke pomoći i razmjene znanja.*

Posljednje dvije preporuke upućene su kreatorima politika, a namijenjene su olakšanju rada centralnih banaka i supervizora:

- 1) *Postizanje snažnog i međunarodno dosljednog otkrivanja klime i životne sredine i*
- 2) *Podrška razvoju taksonomije ekonomskih aktivnosti.*

Mreža za ozelenjavanje finansijskog sistema je 2021. godine objavila Glazgovsku deklaraciju, u kojoj se naglašava spremnost NGFS-a da doprinese globalnim aktivnostima koje se sprovode na polju smanjenja uticaja klimatskih promjena. Doprinos NGFS-a, odnosno njenih članova, ogledaće se u ozelenjavanju finansijskog sistema, povećanju otpornosti finansijskog sistema na klimatske i ekološke rizike i stimulisanoj finansijskih tokova koji bi pomogli prelasku na održivu ekonomiju. Kako je i najavljeno u ovoj deklaraciji, velik broj članova NGFS-a je za vrijeme održavanja Konferencije Ujedinjenih nacija o klimatskim promjenama 2021 (COP26) objavio svoje deklaracije, strategije ili politike vezane uz borbu protiv klimatskih promjena.

Boks 9 - Glazgovska deklaracija – izvod

... Mreža za ozelenjavanje finansijskog sistema (u daljem tekstu ovog boksa: Mreža) će u narednim godinama preduzeti sljedeće korake:

- Nastaviće sa poboljšavanjem i obogaćivanjem svog klimatskog scenarija i tako će redovno stavljati na raspolaganje važno javno dobro širokom krugu zainteresovanih strana iz javnog i privatnog sektora;
- Produbiće analizu uključivanja pitanja povezanih sa klimatskim promjenama u strategije i okvire monetarne politike, u okviru mandata svojih članova;
- Intenzivnije će raditi na rješavanju problema nedostatka podataka, što u ovom trenutku otežava prepoznavanje klimatskih rizika, zatim upravljanju tim rizicima i njihovom ublažavanju;
- Dopuniće skup praktičnih vodiča Mreže smjernicama o izvještavanju za centralne banke usklađenim sa Radnom grupom za objavljivanje finansijskih informacija povezanih sa klimatskim promjenama;
- Olakšaće poboljšavanje supervizorskih kapaciteta i globalno usklađivanje supervizorskih praksi;
- Još intenzivnije će raditi na izgradnji kapaciteta, posebno se fokusirajući na članove Mreže iz ekonomija u razvoju i usponu, radi podsticanja njihovog napretka u uklanjanju klimatskih rizika i rizika po životnu sredinu, kao i na sprovođenju preporuka Mreže;
- Nastaviće sa istraživanjem novih pitanja, kao što su uticaj gubitka biodiverziteta ili rizici koji se odnose na sudske postupke povezane sa klimom, te će nastojati da ih riješi u okviru mandata svojih članova;

- Nastaviće da saraduje sa organima koji utvrđuju standarde, ostalim donosiocima politika, finansijskim sektorom, akademskom zajednicom i drugim relevantnim zainteresovanim stranama radi daljeg filtriranja najboljih praksi, prepoznavanja prepreka i pronalaženja rješenja, kao i izbjegavanja dupliranja posla.

Mrežu održivog bankarstva i finansija čine regulatorne agencije finansijskog sektora i finansijska udruženja sa tržišta u razvoju, posvećeni unaprjeđenju održivog finansiranja.

Osnovni ciljevi članova ove platforme za razmjenu znanja i izgradnju kapaciteta o održivom finansiranju su: poboljšati upravljanje ESG rizicima, uključujući klimatske rizike, u cijelom finansijskom sektoru i povećati tokove kapitala u aktivnosti sa pozitivnim ekološkim i društvenim uticajima, uključujući ublažavanje klimatskih promjena i prilagođavanje klimatskim promjenama.

SFBN broji 93 člana iz 71 zemlje. Pored Centralne banke Crne Gore, iz zemalja okruženja članica je Banka Albanije, kao i udruženja banaka Crne Gore, Srbije i Sjeverne Makedonije.

U oktobru 2020. godine održan je godišnji forum **Bečke inicijative**. Tom prilikom aktualizovano je i pitanje klimatskih promjena u okviru Inicijative i predloženo je osnivanje nove radne grupe za klimatske promjene i finansijsku stabilnost. Cilj formiranja nove grupe bio je unaprjeđenje prekogranične saradnje u identifikovanju i procjeni klimatskih rizika u finansijskom sektoru, kao i koordinacije politika za smanjenje ovih rizika.

Većina centralnih banaka koje su razmatrane u nastavku ovog rada učestvovala su u radu radne grupe Bečke inicijative za klimatske promjene i finansijsku stabilnost.

Tri su cilja **Evropske centralne banke** povezana sa klimatskim promjenama:

1. upravljanje finansijskim rizicima povezanim sa klimatskim promjenama, smanjenje tih rizika i procjena njihovog uticaja na ekonomiju;
2. unaprjeđenje održivog finansiranja kako bi se podržao prelazak na niskougljeničnu ekonomiju;
3. širenje znanja u cilju šire promjene ponašanja.

ECB uključuje klimatske rizike u kartu rizika jedinstvenog nadzornog mehanizma od 2019. godine. Objavila je, 2020. godine, Vodič o klimatskim rizicima i rizicima životne sredine (ECB, 2020) koji sadrži očekivanja kada su u pitanju upravljanje rizicima i objave (Prilog I).

ECB je, 2021. godine pozvala institucije da izvrše samoprocjenu prakse u odnosu na pomenuti Vodič ECB-a, i pripreme plan aktivnosti na unaprjeđenju upravljanja klimatskim i ekološkim rizicima.

Nakon što su razmotrene strategije institucija vezane za klimatske i ekološke rizike, kao i njihovi okviri i procesi upravljanja i upravljanja rizikom, ECB je objavila i pregled dobre prakse upravljanja klimatskim i ekološkim rizicima (ECB, 2022a). Kako je procijenjeno, ovaj pregled „je ključna supervizorska publikacija“ koja prikazuje kako institucije mogu uskladiti svoje aktivnosti na utvrđivanju strategije i upravljanja rizikom sa supervizorskim očekivanjima prikazanim u Vodiču ECB-a.

Dobre prakse su razmotrene u oblasti: a) materijalnosti (identifikovanje pokretača rizika, izloženosti), b) biznis strategije (strateški pristup i upravljački alati), c) upravljanja (rukovodeće tijelo, naknade, organizaciona struktura) i sklonosti riziku (skonost riziku, izvještavanje), d) upravljanja rizikom (klasifikacija rizika, procjena kolaterala, ekološki rizici, adekvatnost kapitala...). Svakako, pregled ne treba shvatiti kao uputstvo, već kao usmjerenje u kom pravcu razvijati aktivnosti, a praksa će, svakako, za svaku instituciju zavisi od njene specifičnosti, kao i specifičnosti ekonomskog i prirodnog okruženja u kojem posluje.

U julu 2022. godine ECB je objavila akcioni plan sprovođenja aktivnosti povezanih sa klimatskim promjenama (ECB, 2022) koje će doprinijeti ostvarenju njena tri postavljena cilja. Identifikovano je šest područja u kojima će se sprovoditi potrebne aktivnosti:

- 1) Procjena makroekonomskog uticaja klimatskih promjena i politika za njihovo ublažavanje na inflaciju i realnu ekonomiju,
- 2) Povećanje dostupnosti i kvaliteta podataka o klimi radi tačnijeg utvrđivanja rizika i mogućnosti povezanih sa klimatskim promjenama i upravljanja njima,
- 3) Pобољшanje procjene finansijskih rizika povezanih sa klimatskim promjenama,
- 4) Razmatranje mogućnosti povezanih sa operacijama monetarne politike i procjena uticaja klimatskih promjena na monetarnu politiku,
- 5) Priprema analiza i učestvovanje u raspravama o politikama sa ciljem povećanja zelenog finansiranja,
- 6) Povećanje transparentnosti i podsticanje najbolje prakse smanjenja uticaja na životnu sredinu.

ECB je sprovela istraživanje o ispunjenosti nadzornih očekivanja sadržanih u njenom Vodiču o klimatskim rizicima i rizicima životne sredine. U novembru 2022. godine su objavljeni rezultati istraživanja. Zaključeno je da su banke još uvijek daleko od adekvatnog upravljanja klimatskim i ekološkim rizicima i u vezi sa tim, ECB je bankama postavila rokove za postupno ispunjavanje svih nadzornih očekivanja do kraja 2024. godine.

Akcionim planom ECB-a za uključivanje pitanja povezanih sa klimatskim promjenama u strategiju monetarne politike iz 2021. godine, planirano je da se tokom 2021. i 2022. godine razvijaju novi pokazatelji za analizu klimatskog rizika koji će se unaprjeđivati, odnosno razvijati tokom 2023. i 2024. godine.

ECB je početkom 2023. godine objavila prvu seriju statističkih pokazatelja povezanih sa klimom (više u dijelu 2.1 *Objelodanjivanje pokazatelja za banke – ECB ovog rada*).

Banka Albanije (u daljem tekstu: BA) je članica NGFS-a od decembra 2020. godine, SFBN-a od 2024. godine i učestvuje u radu Radne grupe za klimatske promjene Bečke inicijative.

U avgustu 2012. godine sprovedeno je istraživanje banaka o klimatskim i ekološkim rizicima (BA, 2023). U maju 2023. godine, Banka Albanije je saradnji sa Svjetskom bankom pripremila srednjoročnu zelenu strategiju, koja sadrži akcioni plan (BA, 2023).

U dijelu koji se odnosi na procjenu i mjerenje rizika, planirano je da se tokom 2023. godine sprovede istraživanje korporacija i pripremi Zelena kontrolna tabla (*green dashboard*), koja će biti značajna za ostvarivanje ciljeva finansijske stabilnosti i sprovođenje monetarne politike. Za njevu pripremu neophodni su kvalitetni indikatori. Takođe, planirano je da se tokom prve polovine 2024. godine pripremi metodologija za procjenu tranzicionih rizika koja će obuhvatiti postojeću metodologiju stresnog testiranja, kao i najbolju međunarodnu praksu u ovoj oblasti. Zatim bi se u drugoj polovini godine sproveo prvi *Top-down* stres test za procjenu tranzicionih rizika. Nakon toga, primijenit će se isti pristup za fizičke rizike u prvoj polovini 2025. godine, a nakon toga sprovede se prvi stres test fizičkih rizika za bankarski sektor.

Na polju supervizorskih aktivnosti, prve aktivnosti su planirane za 2024. i 2025. godinu, od kojih izdajamo pripremu priručnika supervizorskih očekivanja vezano za klimatske rizike, a zatim prepremu izvještajnih formi. Nakon donošenja priručnika, banke će sprovesti samoprocjenu u ovoj oblasti.

U dokumentu je, takođe, razmotreno pitanje taksonomije i tom prilikom je navedeno da još uvijek nema jedinstvene taksonomije za ekonomske aktivnosti i da BA treba da razvije i implementira nacionalnu zelenu taksonomiju baziranu na taksonomiji EU.

Agencija za bankarstvo Federacije BiH (u daljem tekstu: Agencija FBiH) učestvuje u radu Radne grupe za klimatske promjene Bečke inicijative i sprovela je i planirala značajne aktivnosti na polju klimatskih i ekoloških rizika u bankarskom sektoru.

U 2022. godini sprovedeno je istraživanje o klimatskim i ekološkim rizicima u kojem su učestvovali četiri banke. Istraživanje je pokazalo da su banke tada bile u ranoj fazi upravljanja ovim rizicima. Banke u stranom vlasništvu su koristile iskustvo svoje grupe u ovoj oblasti. Većina banaka nije bila spremna da počne da uključuje klimatske rizike u svoj okvir upravljanja kreditnim rizikom i nije bilo napretka u integraciji klimatskih rizika u tržišne rizike i rizike likvidnosti, dok je napredak postignut u integraciji klimatskih rizika u operativne okvire upravljanja rizikom. Takođe, banke nijesu imale utvrđene procedure prikupljanja podataka o klijentima za procjenu njihovog ugljeničnog otiska. Zeleni proizvodi koje su banke nudile odnosili su se na unaprjeđenje energetske efikasnosti zgrada.

Agencija FBiH je prepoznala potrebu za donošenjem smjernica, očekivanja i regulative u ovoj oblasti.

U januaru 2023. godine utvrđena su supervizorska očekivanja u vezi sa postupanjem banaka u toj godini. U dijelu koji se odnosi na razvoj rizika i supervizorska očekivanja od banaka, navedeno je da banke sa posebnom pažnjom procijene značaj rizika koji proizilaze iz klimatskih promjena kao potkategorije kreditnog i operativnog rizika (Agencija za bankarstvo Federacije BiH, 2023d). Banke, takođe, treba da uključe klimatske i ekološke rizike u poslovne strategije i okvire za interno upravljanje i upravljanje rizicima.

Agencija FBiH je u februaru 2023. godine utvrdila Strateške prioritete o upravljanju i nadzoru rizika povezanih sa klimatskim promjenama i ekološkim rizicima u bankarskom sektoru za period 2023-2025. godine (Agencija za bankarstvo Federacije BiH, 2023c).

Kada su u pitanju regulatorne mjere, planirano je da se u 2023. godini izrade nacrti podzakonskih akata za upravljanje klimatskim i ekološkim rizicima, a u 2024. godini donesu podzakonska akta za upravljanje ovim rizicima za druge subjekte bankarskog sistema, da bi se u 2025. godini pripremili drugi potencijalno potrebni propisi.

Takođe, planirano je da se u 2024. godini izvede *Top-down* vježba, odnosno pripremi metodologija za izvođenje *Bottom-up* stres testa. Kako je navedeno u dokumentu, banke su trebale u 2023. godini da izvrše samoprocjenu usklađenosti sa podzakonskim aktima za upravljanje klimatskim i ekološkim rizicima, da bi se u 2024. godini sprovelo ažuriranje supervizorskih metodologija, a u 2025. godini definisali izvještajni obrasci za sprovođenje *on-site* kontrola.

U cilju usmjerenja aktivnosti banaka potrebnih za utvrđivanje, mjerenje, upravljanje i kontrolu klimatskih i ekoloških rizika i objavljivanje podataka i informacija povezanih sa tim rizicima, Agencija FBiH je u julu 2023. godine utvrdila Smjernice za upravljanje rizicima povezanim sa klimatskim promjenama i ekološkim rizicima za banke (Agencija za bankarstvo Federacije BiH, 2023 i 2023a). Smjernice sadrže očekivanja od banaka kada su u pitanju klimatski i ekološki rizici, i to u oblasti: poslovnih modela i strategija banke, sistema internog upravljanja i sklonosti ka preuzimanju rizika banke, zatim okvira za upravljanje rizicima, kao i politika, postupaka i sadržaja objava o rizicima povezanim sa klimatskim promjenama i ekološkim rizicima. Smjernice sadrže uputstvo bankama za primjenu Smjernica, plan za usklađivanje sa Smjernicama i obrasce za samoprocjenu banke.

U navedenim dokumentima, Agencija FBiH je razmatrala i pitanje taksonomije.

Tako je u prvom dokumentu zaključeno da banke, u nedostatku zajedničkog okvira, treba da koriste svoje sopstvene definicije održivih/zelenih djelatnosti, izbjegavajući rizik od manipulativnog zelenog marketinga, pri čemu banke mogu procjenjivati održivost svojih portfolija. Procijenjeno je da definisanje taksonomije nije u okviru ovlašćenja Agencija FBiH, budući da državna klasifi-

kacija održivosti ekonomskih djelatnosti neće uticati samo na supervizorske institucije, već i na mnoge druge ekonomske subjekte, uključujući nefinansijska društva i subjekte javnog sektora (Agencija za bankarstvo Federacije BiH, 2023c).

U drugom dokumentu je navedeno da, kako ne postoji taksonomija koja je na snazi u BiH, banka će interno razviti te definicije, prema potrebi ih primjenjivati na proizvode koje nudi svojim klijentima i može iskoristiti definicije iz drugih međunarodnih praksi. Navedeno je da, shodno principu proporcionalnosti, primjenjiva taksonomija treba da bude adekvatna prirodi, obimu, veličini i poslovnom modelu banke.

Agencija FBIH je u oktobru 2023. godine donijela i Odluku o mjerama za jačanje finansijske inkluzije i održivog poslovanja banke (Agencija za bankarstvo Federacije BiH, 2023b). Odlukom se definišu zeleni proizvodi, društveno odgovorno finansiranje, ESG kriterijumi, održivo poslovanje.

Centralna banka Bosne i Hercegovine je investirala dio portfolija svojih deviznih rezervi u zelene obveznice.

Centralna banka Crne Gore (u daljem tekstu: CBCG) je članica NGFS-a od oktobra 2022. godine, SFBN od 2024. godine i učestvovala je u radu Radne grupe za klimatske promjene Bečke inicijative. Kao članica NGFS-a, prihvatila je i na svojoj internet stranici objavila Glazgovsku deklaraciju.

CBCG je 2021. godine sprovela prvo istraživanje o uticaju klimatskih i ekoloških rizika na poslovanje banaka (Kilibarda, 2021). Istraživanje je pokazalo da sve banke vide mogućnosti za sebe u ponudi zelenih finansijskih proizvoda i usluga i to u finansiranju projekata obnovljivih izvora energije i energetske efikasnosti, u kreditiranju čistih tehnologija, poljoprivredne proizvodnje. I pored toga, manji broj banaka imao je u svojoj ponudi neki zeleni proizvod i to su bili krediti za poboljšanje energetske efikasnosti. Manji broj banaka je uzimao u obzir klimatske rizike u postupku dodjele kredita. Dalje, istraživanje je pokazalo da je manji broj banaka procjenjivao svoju izloženost prema klimatskim rizicima, svega nekoliko banaka je imalo okvir za upravljanje ekološkim i socijalnim rizicima, da je svega nekoliko banaka u okviru svoje poslovne strategije imalo i strategiju vezanu za klimatske promjene, kao i da je svega nekoliko banaka analiziralo i procjenjivalo izloženost portfolija prema klimatskim rizicima.

U martu 2022. godine, CBCG je donijela Politiku Centralne banke Crne Gore u vezi sa izazovima klimatskih promjena (CBCG, 2022), a zatim i Akcioni plan za sprovođenje Politike CBCG u vezi sa izazovima klimatskih promjena u periodu 2023–2025. godine. Akcioni plan sadrži pregled planiranih aktivnosti na polju jačanja otpornosti kreditnih institucija na klimatske promjene i na polju jačanje otpornosti CBCG na klimatske promjene. Nakon spovedene relevantne analize, planirano je uključivanje klimatskih i ekoloških rizika u supervizorska očekivanja, definisanje izvještajnih formi za prikupljanje podataka i indikatori praćenja izloženosti kreditnih institucija klimatskim i ekološkim rizicima, sprovođenje supervizorskih i makroprudencijalnih klimatskih stres testova za kreditne institucije, unaprjeđenje modela za makro stresno testiranje kreditnih institucija, in-

tegrisanje održivosti i klimatskih i ekoloških rizika u praćenje finansijske stabilnosti i prudenčionu regulativu. Zatim, planirano je integrisanje kriterijuma održivog ulaganja sa aspekta klimatskih rizika u upravljanje portfoliom CBCG i integrisanje održivosti i klimatskih i ekoloških rizika u upravljanje operativnim rizikom CBCG, kao i procjena ugljeničnog otiska CBCG, postavljanje standarda za njegovo smanjenje, prelazak na korišćenje obnovljivih izvora energije i smanjenje štetnog uticaja na životnu sredinu.

U 2023. godini, sprovedeno je drugo istraživanje banaka o klimatskim promjenama sa evidentnim unaprjeđenjem posvećenosti banaka pitanju klimatskih promjena. Tako, šest od 11 banaka su pratile evropske preporuke i prakse u ovoj oblasti, četiri banke su imale organizacioni dio ili osobu sa obavezom praćenja klimatskih i ekoloških rizika, šest banaka su imale proizvode koji promovišu zeleno finansiranje. S druge strane, svega dvije banke su imale praksu odobravanja kredita na osnovu odgovora klijenata na upitnik o klimatskim i ekološkim rizicima, a jedna banka je investirala u zelene obveznice. Četiri banke su analizirale izloženost svog portfolija klimatskim i ekološkim promjenama.

CBCG dio svog portfolija ulaže u zelene obveznice. CBCG je, povodom 20. septembra, Dana ekološke države Crne Gore, 2023. godine ustanovila godišnju Zelenu nagradu, koja se dodjeljuje za najbolji rad iz oblasti uticaja klimatskih promjena na finansijski sistem.

Hrvatska narodna banka (u daljem tekstu: HNB) je članica NGFS-a od juna 2021. godine. Kao članica NGFS-a, prihvatila je i na svojoj web strani objavila Glazgovsku deklaraciju, kao i svoju Klimatsku deklaraciju (HNB, 2021). U svojoj deklaraciji, HNB prepoznaje izloženost kreditnih institucija rizicima klimatskih promjena, značaj uloge finansijskog sektora u finansiranju održivih projekata, kao i svoje uloge „katalizatora klimatske tranzicije u Hrvatskoj“. HNB je učestvovala u radu Radne grupe za klimatske promjene Bečke inicijative.

Krajem 2021. godine, HNB je objavila supervizorska očekivanja od manje značajnih kreditnih institucija kada su u pitanju ESG rizici (HNB, 2021a). Preporučeno je da ove institucije prate Vodič o klimatskim i ekološkim rizicima ECB-a, koji sadrži 13 supervizorskih očekivanja u vezi s upravljanjem klimatskim i ekološkim rizicima. Kako je navedeno, od manje značajnih kreditnih institucija očekuje se da: - pri izradi ukupne poslovne strategije i donošenju strateških i poslovnih odluka uzmu u obzir kratkoročne, srednjoročne i dugoročne uticaje ekoloških rizika na njihovo poslovno okruženje; - da pri izradi okvira upravljanja rizicima uzmu u obzir ekološke rizike; - da uključe ekološke rizike u okvire za sklonost preuzimanju rizika, kao i da u sklopu svoje organizacione strukture jasno definišu odgovornost za upravljanje ekološkim rizicima, na svim nivoima (model tri linije obrane); - da u okvire upravljanja rizicima uključe ekološke rizike kao pokretače postojećih kategorija rizika (kreditni, reputacioni i tržišni rizik, kao i rizik likvidnosti) i utvrde i kvantifikuju te rizike u sklopu cjelokupnog procesa osiguravanja adekvatnosti kapitala i očekivanja povezana sa objavama.

Manje značajne kreditne institucije prvo su pozvane da popune uputnik HNB-a o samoprocjeni usklađenosti sa navedenim očekivanjima. Sprovedene su dvije samoprocjene. Rezultati su pokazali da je njihova najveća izloženost fizičkim klimatskim rizicima prema preduzećima u sektoru turizma, a zatim, u značajno manjem procentu, u sektoru energije, dok je najveća izloženost tranzicionim klimatskim rizicima prema preduzećima iz oblasti građevinarstva. Samo jedna institucija je tada objavljivala relevantne informacije i ključna mjerila značajnih ekoloških rizika, samo jedna institucija je uključivala ekološki rizik u okvir upravljanja, dvije su uključivale ove rizike u okvir procjene rizika itd.

U skladu sa opredjeljenjima iz deklaracije, HNB je početkom decembra 2023. godine usvojila Klimatsku strategiju Hrvatske narodne banke za period 2024. do 2026. godine (HNB, 2023).

U strategiji su definisani misija i vizija HNB-a u kontekstu klime i životne sredine, kao i njeni ciljevi u ovoj oblasti. Za ciljeve su postavljeni: 1) Razumijevanje klimatskih rizika za stabilnost cijena i finansijsku stabilnost (kako je procijenjeno, za ove aktivnosti neophodno je razviti sistem prikupljanja relevantnih podataka), 2) Uključivanje klimatskih rizika u nadzor kreditnih institucija i finansijsku stabilnost, 3) Podrška tranziciji prema niskougljeničnoj ekonomiji (predviđena izrada klimatske strategije i uspostavljanje sistema upravljanja klimatskim rizicima, priprema sveobuhvatnog klimatskog izvještaja o ulaganju finansijske imovine HNB-a i nastavak izvještavanja o ESG ulaganju finansijske imovine), 4) Smanjenje vlastitog ugljениčnog otiska, 5) Pružanje podrške aktivnostima vezanima uz klimatske promjene. Akcioni plan za posmatrani period prati svaki od navedenih ciljeva.

HNB dio svog portfolija ulaže u HOV sa karakteristikama održivosti.

Narodna banka Republike Sjeverne Makedonije članica je NGFS-a od marta 2021. godine i učestvovala je u radu Radne grupe za klimatske promjene Bečke inicijative. Kao članica NGFS-a, prihvatila je i na svojoj *web* strani objavila Glazgovsku deklaraciju, kao i svoju posvećenost klimatskim ciljevima (NBRSM, 2021).

Od januara 2021. godine NBRSM prikuplja podatke banaka o zelenim finansijama, dok je u februaru 2022. godine sprovela Istraživanje banaka o klimatskim rizicima (NBRSM, 2022). Istraživanje je pokazalo da banke kao glavnu prepreku za upravljanje rizicima u vezi sa klimom vide nedostatak standarda i alata, odsustvo smjernica od strane regulatora i nedostatak adekvatnih podataka. Rezultati istraživanja pokazali su da su tada svega tri institucije razmatrale klimatske promjene u planu svog razvoja.

U junu 2021. godine donešen je Strateški plan 2022-2024. NBRSM-a, u kojem je kao jedan od strateških ciljeva postavljeno povećanje svijesti o klimatskim promjenama i doprinos zelenoj održivoj ekonomiji (NBRSM, 2021a). U planu su prepoznate potrebe za integrisanjem klimatskih rizika u procjenu rizika finansijske stabilnosti.

Nakon što je početkom 2023. godine donijela Srednjoročni plan aktivnosti na području upravljanja rizicima povezanim sa klimatskim promjenama za period 2023–2025, NBRSM je u oktobru 2023. godine objavila smjernice za banke o upravljanju rizicima povezanim sa klimom (NBRSM, 2023). Smjernice upoznaju banke i sa očekivanjima NBRSM-a u pogledu upravljanja rizicima vezanim za klimatske promjene. Tako, od banaka se očekuje: 1) da prilagode svoju poslovnu strategiju kako bi na adekvatan način uključile i potencijalne promjene poslovnog okruženja izazvane klimatskim promjenama i njihov uticaj na poslovanje na duži rok. Bankama se preporučuje da utvrde klimatske strateške ciljeve i adekvatne tranzicione planove radi praćenja realizacije ovih ciljeva, uz obezbjeđenje adekvatnih finansijskih i ljudskih resursa; 2) da u proces upravljanja rizicima uključe i materijalne klimatske rizike. Navedeno zahtijeva odgovarajuća prilagođavanja postojećeg okvira upravljanja rizicima; 3) da uspostave odgovarajuću organizacionu strukturu za efikasno upravljanje klimatskim rizicima. Istovremeno, u smjernicama je istaknuto da će NBRSM u narednom periodu procijeniti potrebu za odgovarajućim izmjenama i dopunama postojeće regulative za upravljanje rizicima.

Dalje, NBRSM sprovodi izmjene regulatornog okvira u ovoj oblasti – donešena je nova Odluka o izvještajima i objelodanjivanju banaka koja, u dijelu koji se odnosi na izloženost banaka rizicima, sadrži i dio o klimatskim rizicima. Prema ovoj odluci, „banka je dužna da objelodani podatke i informacije o izloženosti klimatskim rizicima koji uključuju podatke i informacije o načinu na koji je banka uzela u obzir efekte ovih rizika na druge u upravljanje rizicima, učešće zelenih kredita u ukupnom kreditnom portfoliju banke, kao i podatke i informacije o riziku gubitka banke koji može nastati kao rezultat sadašnjih ili budućih efekata ekoloških, društvenih i upravljačkih faktora na svoje kupce i investicije.“ (NBRSM, 2023a)

Donešena je Odluka o metodologiji za upravljanje kreditnim rizikom (NBRSM, 2023b), koja uključuje pojmove zelenih finansija i ESG-a. Donešena je Odluka o obaveznoj rezervi (NBRSM, 2023c), kojom je osnovica za obračun obavezne rezerve banke umanjena za vrijednost novih kredita koje banka daje pravnim licima za projekte vezane za domaću proizvodnju električne energije iz obnovljivih izvora. Najavljena je i izmjene politike investiranja deviznih rezervi, povećanje roka investiranja u ESG obveznice sa 10 na 15 godina.

Banka Slovenije (u daljem tekstu: BS) je članica NGFS-a od 2020. godine. Kao članica NGFS-a, prihvatila je Glazgovsku deklaraciju i na svojoj *web* strani objavila svoju deklaraciju, odnosno Posvećenost Banke Slovenije da učestvuje u globalnom odgovoru na klimatske promjene (BS, 2021). Učestvovala je u radu radne grupe Bečke inicijative za klimatske promjene.

Na polju klimatske tranzicije, sprovedene su značajne mjere (BS, 2023).

Na polju supervizije, BS je 2022. godine sprovela prve supervizorske klimatske stres testove za manje slovenačke banke, koji su pokazali da banke uključuju klimatske rizike u svoje poslovanje, okvire upravljanja rizicima i objelodanjivanju podataka.

U okviru monetarne politike, odnosno instrumenata monetarne politike, BS je donijela četiri mjere. Kada je u pitanju portfolio monetarne politike, oktobra 2022. godine BS je započela proces dekarbonizacije korporativnih obveznica, odnosno usmjerena je ka držanju obveznica prihvatljivih sa klimatskog aspekta. Prva finansijska objelodanjivanja portfolija vezanog za klimu BS je publikovala u martu 2023. godine (BS, 2023a). Zatim, BS je planirala ograničenja kada je u pitanju kolateral. Do kraja 2024. godine će biti ograničeno učešće tržišne imovine koju izdaju nefinansijske korporacije sa visokim ugljeničnim otiskom koju druge strane mogu da založe kao kolateral. Od 2026. godine, BS će prihvatati samo koleterale od kompanija koje objavljuju godišnje ESG izvještaje. Zatim, do kraja 2024. godine će se, u saradnji sa rejting agencijama, razvijati minimalni standardi za uključivanje rizika klimatskih promjena u interne sisteme kreditne procjene nacionalnih centralnih banaka.

BS planira da do kraja 2025. poveća ulaganja u zelene, socijalne i održive obveznice na približno 10% sopstvene finansijske imovine. Takođe, planirano je da prošire minimalna očekivanja za objelodanjivanje postavljena u Eurosistemu, a 2023. godine BS je uspostavila metodologiju za praćenje i izveštavanje o sopstvenim emisijama gasova staklene bašte (BS, 2023).

Narodna banka Srbije (u daljem tekstu: NBS) je postala članica NGFS-a 2. jula 2021. godine i učestvovala je u radu radne grupe Bečke inicijative za klimatske promjene.

Narodna banka Srbije već nekoliko godina dio deviznih rezervi ulaže u zelene obveznice.

NBS je sprovela istraživanje banaka vezano za klimatske rizike. Istraživanje je pokazalo da većina banaka prepoznaje klimatske rizike, više od polovine banaka očekuje značajan uticaj klimatskih rizika na profil rizika u narednom periodu i integrisale su koncept tog rizika u interna akta. Zatim, polovina banaka još nije uključila ove rizike u djelokrug organa upravljanja banke, kao ni u sistem izvještavanja o rizicima i nijesu definisale nikakva ograničenja u pogledu klimatskih rizika. One koje jesu, to su činile za liste djelatnosti koje nijesu podržane ili definisanjem granice izloženosti u vidu ciljane maksimalne vrijednosti koju je potrebno dostići do nekog datuma.

NBS već sprovodi napredne makroprudencijalne stres testove solventnosti i likvidnosti bankarskog sektora. Dodatno, sa ciljem uključivanja različitih makro scenarija uticaja klimatskih rizika u postojeće okvire, NBS saraduje sa centralnim bankama Evropskog sistema centralnih banaka u okviru novog regionalnog Instrumenta za pretpristupnu pomoć (IPA projekat).

Zaključak

Rizici povezani sa klimatskim promjenama preveliki su da bi se zanemarili.

Za postavljanje i realizaciju ciljeva vezanih za klimu i održivost, neophodni su kvalitetni i uporedivi nefinansijski podaci i informacije o kompanijama, prije svega o ekološkoj održivosti djelatnosti.

Potreba za ovim podacima i informacijama i regulativa koja prati te potrebe ubrzano su se mijenjale i usložnjavale u proteklih deset godina. Usvojen je set novih propisa i strategija EU kako bi se olakšala transformacija i prilagođavanje poslovanja kompanija i institucija faktorima uzrokovanim klimatskim promjenama i drugim izazovima održivosti.

Status izvještavanja se mijenjao, prelazeći od nefinansijskog izvještavanja do izvještavanja o održivosti, od dobrovoljnog do obaveznog uključivanja u finansijske izvještaje, širio se obuhvat obveznika izvještavanja, od velikih kompanija od javnog interesa nefinansijskog sektora sa preko 500 zaposlenih do uključivanja svih (osim mikro) kompanija. Proširen je obuhvat finansijskih kompanija kao obveznika izvještavanja i to kreditnih institucija, od onih koje se bave pružanjem usluge investicionog savjetovanja do svih kreditnih institucija.

Počev od dobrovoljne pripreme nefinansijskih izvještaja, potreba za ovim podacima i informacijama rezultirala je uvođenjem međunarodnih, odnosno evropskih standarda izvještavanja o održivosti, čija se obaveznost primjene proširuje i van granica EU uvođenjem obaveze pripreme dubinske analize preduzeća po pitanju održivosti.

Sve navedene izmjene sprovedene su u cilju povećanja transparentnosti nefinansijskih i finansijskih kompanija o uticaju njihovog poslovanja na održivost i načinu upravljanja klimatskim i ekološkim rizicima.

U ovom radu predstavljene su tri regulative EK koje čine osnovu zahtjeva za ESG izvještavanjem, a koji podržavaju strategiju održivog finansiranja EU (EC, 2019; EC, 2020; EC, 2022).

Uredba EK iz 2019. godine (EC, 2019) obavezuje učesnike na finansijskim tržištima da otkrivaju ESG rizike, sa ciljem sprječavanja ekomanipulacije i povećanja transparentnosti na evropskim tržištima kapitala.

U cjelokupnom razvoju potreba, prepoznat je značaj uspostavljanja klasifikacionog sistema i kriterijuma na osnovu kojih se procjenjuje da li je ekonomska aktivnost ekološki održiva i, dalje, da li je ulaganje u takvu aktivnost finansijski održivo. Donešena je uredba o taksonomiji EU koja je više puta mijenjana i dopunjavana, a sve u cilju preciznije odredbe doprinosa aktivnosti postizanju definisanih ekoloških ciljeva.

Na ovaj način smanjuje se klimatski rizik, a time i finansijski rizik. Može se zaključiti da postojanje obaveze izvještavanja nefinansijskih institucija o održivosti, u skladu sa taksonomijom EU, olakšava finansijskim institucijama da sprovedu svoju ulogu – obezbjeđuju sredstva za aktivnosti na smanjenju i prilagođavanju klimatskim promjenama, uz izbjegavanje ekomanipulacija.

Potreba za unificiranjem zahtjeva i metodologija u ovoj oblasti, kao i uporedivošću aktivnosti i kompanija u procesu finansiranja, rezultirala je izradom standarda održivog finansiranja i izradom predloga uredbе EU o transparentnosti i integritetu aktivnosti dodjele ekoloških, socijalnih i upravljačkih rejtinga.

Svi ekonomski subjekti treba da su posvećeni postizanju ESG koncepta poslovanja. Praćenje EU regulative u ovoj oblasti i postizanje ESG kriterijuma važno je za preduzeća koja žele da postanu dio lanca snabdijevanja velikih kompanija EU tržišta. Crnogorsko preduzeće može postati dio ovog lanca ukoliko primjenjuje ESG kriterijume, koje ocjenjuje EU kompanija sprovođenjem dubinske analize. Ista su očekivanja za finansijski sektor, konkretno domaćim bankama će institucija EU odobriti kredit ili npr. dati garanciju ukoliko zadovolje ESG kriterijume ocijenjene dubinskom analizom.

U tom pravcu, kompanije i institucije treba da imaju jasnu misiju u pravcu ublažavanja ili adaptacije svog poslovanja na klimatske promjene, zaštite životne sredine, očuvanja resursa, poštovanja socijalnog aspekta – zaštite ljudskih prava, zdravlja, uslova rada, kao i u pravcu dobrog upravljanja.

Navedeno podrazumijeva postojanje jasno definisanog cilja, usklađenog sa ciljevima održivog razvoja i relevantnim međunarodnim i evropskim politikama u ovoj oblasti. Misija i cilj treba da su jasno uključeni u politike, strategije, planove i aktivnosti organizacije. Institucija treba da ima i jasnu viziju finansiranja postavljenog cilja za postizanje ublažavanja ili adaptacije na klimatske promjene. Organizaciona struktura treba da podržava aktivnosti na ovom polju.

Misija, cilj, vizija, politike, strategije, relevantni okviri institucije za praćenje klimatskih i ekoloških rizika, treba da se zasnivaju i pozivaju na agendu i plan EU za postizanje klimatske neutralnosti i druga relevantna međunarodna i evropska dokumenta i politike. Ovo bi značilo da je upravljačka struktura institucije i svi zaposleni upoznati i usmjereni ka realizaciji ESG kriterijuma. Ovako postupanje više nije stvar izbora, već neminovnost.

Istovremeno, finansijske institucije imaju istu obavezu, što treba da bude predmet praćenja, regulisanja i usmjeravanja supervizora finansijskog sistema.

Potrebno je da objelodane spremnost da će podržati aktivnosti koje su ekološki održive i daju doprinos ublažavanju ili adaptaciji klimatskim promjenama. Naime, evidentno je da zainteresovani potrošači, potencijalni klijenti finansijskih institucija, često nemaju dovoljno informacija o dostupnosti zelenih finansijskih proizvoda. Stoga je neophodno razmotriti njihovo aktivnije angažovanje na polju podizanja svijesti o dostupnosti zelenih proizvoda, rizicima i mogućnostima koje nose. Supervizori ovih institucija, takođe, treba da podrže finansijske institucije na ovom polju i pripreme adekvatne smjernice i detaljna uputstva sa jasnim očekivanjima.

Centralna banka Crne Gore i analizirane centralne banke zemalja iz okruženja započele su aktivnosti na ovom polju, ali je potrebno aktivnije djelovanje s obzirom na značaj pitanja i rastuće zahtjeve prema institucijama i supervizorima u ovom sektoru.

Konkretno, CBCG treba da zaokruži proces utvrđivanja koncepta svoje ESG strategije, na osnovu donesene politike i akcionog plana u oblasti njenog djelovanja, kao i djelovanja relevantnih finansijskih institucija u oblasti klimatskih promjena. Nakon što je CBCG inicirala pronalaženje rješenja za prenos uredbe o taksonomiji EU u crnogorsku regulativu, potrebno je ove aktivnosti nastaviti u bliskoj saradnji sa ostalim crnogorskim supervizorima finansijskog sistema.

Institucija primarno nadležna za transponovanje uredbe koja se odnosi na taksonomiju i Uredbe o objavama povezanim sa održivošću u sektoru finansijskih usluga u domaću regulativu je Komisija za tržište kapitala. Zajedničko djelovanje na ovom polju, sa krajnjim ciljem stabilnosti finansijskih institucija i sistema kao cjeline, treba da bude predmet razmatranja Savjeta za finansijsku stabilnost. Sva tri regulatora finansijskog sistema treba da pripreme interni plan pripreme prenošenja odredbi uredbi koje se odnose na njih, da obezbijede sistem prikupljanja podataka, izrade relevantne pokazatelje i saraduju sa institucijama za čiju kontrolu poslovanja su nadležne.

Podsjećamo da je jedna od preporuka NGFS-a centralnim bankama i ostalim supervizorima institucija finansijskog sektora podrška razvoju taksonomije ekonomskih aktivnosti. Kako je odluka donešena na nivou EU, supervizori crnogorskog finansijskog sistema treba da ovu taksonomiju učine javno dostupnom, kako bi „finansijske institucije lakše identifikovale i procjenjivale ove rizike, lakše bi njima upravljale, kapital bi se usmjeravao na ulaganja u zelene aktivnosti i one sa niskom emisijom ugljenika“ (NGFS, 2019).

Dalje, CBCG treba da, u skladu sa relevantnom direktivom EK, kao i priručnicima, smjernicama i principima ECB-a, razvija sistem izvještavanja o indikatorima održivosti banaka prema CBCG, kao i druga supervizorska očekivanja. Navedeno bi bilo od značaja i za banke i za CBCG radi lakšeg i uporedivog praćenja rizika i ocjene održivosti, kako klijenata banaka, tako i samih banaka.

Za CBCG je bitna, prije svega, procjena trenutne izloženosti banaka i drugih finansijskih institucija iz njene nadležnosti, kako bi se olakšao proces pripreme relevantnih politika, smjernica, strategija. U tom pravcu, CBCG treba da, u bliskoj saradnji sa bankama, radi na razvijanju zajedničkog sistema izvještavanja preduzeća (klijenata banaka) o indikatorima održivosti, prema bankama.

Jasno je da je izazov za banke da procijene izvještaje svojih klijenata, kako bi mogle dalje pripremiti svoj izvještaj o izloženosti i održivosti. Dostupnost podataka je ključna za početak ovog procesa. Jedan od načina je definisanje jedinstvenog upitnika za finansijske institucije, od strane supervizora, koji bi se preko nadležnih strukturnih odbora i institucija uputio nefinansijskim i ostalim finansijskim institucijama. U ovom dijelu, vezano za nadležnost CBCG, bitna je njena saradnja sa Udruženjem banaka Crne Gore.

Istovremeno, s druge strane, Privredna komora Crne Gore i Institut sertifikovanih revizora Crne Gore treba da nastave i ojačaju upoznavanje nefinansijskih institucija sa zahtjevima EU o održivosti. Izazov za preduzeća je procjena i dokumentovanje usklađenosti poslovanja sa kriterijumima taksonomije. Posebno imajući u vidu da će Zakon o računovodstvu da se prilagodi direktivi EU iz 2014. o nefinansijskim izvještajima, odnosno direktivi iz 2022. godine o korporativnom izvještavanju o održivosti. U prilog ovom zaključku idu nalazi istraživanja o tome koliko su privredna društva u Crnoj Gori upoznata sa obavezom izvještavanja o održivosti (Filipović, 2024).

Takođe, i nefinansijske i finansijske institucije treba da budu upoznate sa objavljenim standardima o izvještavanju o održivosti, kao i mogućnošću izrade ESG rejtinga.

Banke u Crnoj Gori, posebno banke koje imaju matične banke u EU, imaju ili pripremaju ESG strategije, odnosno politike, pripremaju ESG izvještaj, a dvije banke, u okviru grupe, imaju dodijeljen ESG rejting. U skladu sa Zakonom o računovodstvu, izvještaj menadžmentu je dio godišnjeg finansijskog izvještaja banaka.

Kao što je ranije navedeno, cilj ovog rada je da istakne značaj ESG kriterijuma i izvještavanja o održivosti, kako za nefinansijske, tako i za finansijske institucije. Ovo prije svega zbog značaja i obaveznosti ovog izvještavanja, brzih promjena na EU tržištu i primjene koncepta dvostruke materijalnosti pri izvještavanju. Znači, izvještava se o načinu na koji ESG faktori utiču na poslovanje kompanije tokom cijelog lanca vrijednosti, kao i o načinu na koji njihovo poslovanje utiče na okruženje i ljude. Ispunjavanjem ovih zahtjeva, nefinansijske i finansijske institucije značajno povećavaju svoju konkurentsku prednost.

Literatura

1. Agencija za bankarstvo Federacije BiH. 2023. *Smjernice za upravljanje rizicima povezanim s klimatskim promjenama i okolišnim rizicima*. "Službene novine Federacije BiH", br. 57/23. Sarajevo. Jul
Dostupno na: https://www.fba.ba/upload/docs/14smjernica_za_upr_riz_klimat_promjen_ozs_18_07_23_bos_1docx_qGe.pdf
2. Agencija za bankarstvo Federacije BiH. 2023a. *Ispravka Smjernice za upravljanje rizicima povezanim s klimatskim promjenama i okolišnim rizicima*. „Službene novine Federacije BiH”, br. 69/23. Sarajevo. Jul
Dostupno na: https://www.fba.ba/upload/docs/ispravke_smjernica_o_klim_promjenama_za_sl_n_06_09_23_bos_a4J.pdf
3. Agencija za bankarstvo Federacije BiH. 2023b. *Odluka o mjerama za jačanje finansijske inkluzije i održivog poslovanja banke*. Službene novine Federacije BiH. br. 85/23. Sarajevo. Oktobar.
Dostupno na: https://www.fba.ba/upload/docs/2_odluka_o_mjerama_za_jacanje_fin_inkl_i_odr_poslovanja_za_uo_bos_27_10_23_6t3.pdf
4. Agencija za bankarstvo Federacije BiH. 2023c. *Strateški prioriteti o upravljanju i nadzoru rizika povezanih sa klimatskim promjenama i ekološkim rizicima u bankarskom sektoru za period 2023.-2025. godina*. Sarajevo. Februar.
Dostupno na: https://www.fba.ba/upload/docs/strateski_prioriteti_o_upravljanju_u_nadzoru_rizika_povezanih_sa_klimatskm_promjenama_i_okolisnim_rizicima_tIk.pdf
5. Agencija za bankarstvo Federacije BiH. 2023d. *Supervizorska očekivanja u vezi sa postupanjem banaka u 2023. godini*. Sarajevo. Januar.
Dostupno na: https://www.fba.ba/upload/docs/supervizorska_ocekivanja_u_vezi_sa_postupanjem_banaka_u_2023_godini_HSm.pdf
6. BA. 2023. *The management and supervision of climate-related financial risks in the financial sector, for the years 2023-2025*. Tirana. May.
Dostupno na: file:///D:/Users/milica/Downloads/Strategija_GREEN_anglisht_final_with_cover_25494.pdf
7. BS. 2021. *Commitment of Banka Slovenije to participate in the global response to climate change*.
Dostupno na: <https://www.bsi.si/en/about-us/cop26-climate-pledge>
8. BS. 2023. *Tine Žumer, a keynote speech at the Green Finance Conference*. Ljubljana. Slovenia. June

- Dostupno na: <https://www.bsi.si/govori-in-intervjuji/2076/nagovor-tine-zumer-na-konferenci-na-temo-zelenih-financ>
9. BS. 2023a. *Climate-related disclosure of Banka Slovenije's own financial assets*. Ljubljana. March.
Dostupno na: https://bankaslovenije.blob.core.windows.net/publication-files/climate-related-disclosure-of-banka-slovenije-own-financial-assets_march-2023.pdf
 10. CBCG. 2022. *Politika Centralne banke Crne Gore u vezi sa izazovima klimatskih promjena*. Podgorica. Mart.
Dostupno na: https://www.cbcg.me/slike_i_fajlovi/fajlovi/fajlovi_o_nama/cbcg_i_klimatske_promjene/politika_cbcg_u_vezi_sa_izazovima_klimatskih_promjena.pdf
 11. EBA. 2021. *Opinion of the European Banking Authority on the disclosure requirement on environmentally sustainable activities in accordance with Article 8 of the Taxonomy Regulation*. EBA/Op/2021/03. February.
Dostupno na: https://www.eba.europa.eu/sites/default/files/document_library/About%20Us/Missions%20and%20tasks/Call%20for%20Advice/2021/CfA%20on%20KPIs%20and%20methodology%20for%20disclosures%20under%20Article%208%20of%20the%20Taxonomy%20Regulation/963619/EBA%20Opinion%20-%20Advice%20to%20EC%20on%20Disclosures%20under%20Article%208%20Taxonomy%20Regulation.pdf
 12. EBA. 2021a. *EBA Report on management and supervision of ESG risks for credit institutions and investment firms*. EBA/Rep/2021/18. Paris. February.
 13. EBA. 2023. *EBA Report in Response to the call for Advice from the European Commission on Green Loans and Mortgages*. EBA/REP/2023/38. December.
 14. EC. 2013. *Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings, amending Directive 2006/43/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC Text with EEA relevance*. OJEU L 182/19. Brussels. June.
 15. EC. 2014. *Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non-financial and diversity information by certain large undertakings and groups Text with EEA relevance*. OJEU L 330/1. Brussels. November.
 16. EC. 2017. *Communication from the Commission — Guidelines on non-financial reporting (methodology for reporting non-financial information)*. OJEU C 215/1. Brussels. July.
 17. EC. 2018b. *Communication from the Commission to the European Parliament, The European Council, The Council, The European Central Bank, The European Economic and Social Committee and the Committee of the regions. Action Plan: Financing Sustainable Growth*. Brussels. March.
 18. EC. 2019. *Regulation (EU) 2019/2088 of the European Parliament and of the Council of 27 November 2019 on sustainability-related disclosures in the financial services sector (Text with EEA relevance)*. OJEU L 317/1. Brussels. December.

19. EC. 2019a. *Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, The European Green Deal*. COM (2019) 640 final. Bruxelles.
20. EC. 2020. *REGULATION (EU) 2020/852 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 18 June 2020 on the establishment of a framework to facilitate sustainable investment, and amending Regulation (EU) 2019/2088*. Official Journal of the European Union. L 198/13. Brussels. June.
21. EC. 2021a. *REGULATION (EU) 2021/1119 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulations (EC) No 401/2009 and (EU) 2018/1999 ('European Climate Law')*. OJEU L 243/1. Brussels. July.
22. EC. 2021b. *Commission Delegated Regulation (EU) 2021/2178 of 6 July 2021 supplementing Regulation (EU) 2020/852 of the European Parliament and of the Council by specifying the content and presentation of information to be disclosed by undertakings subject to Articles 19a or 29a of Directive 2013/34/EU concerning environmentally sustainable economic activities, and specifying the methodology to comply with that disclosure obligation (Text with EEA relevance)*. OJEU L 443/9. Brussels. December.
23. EC. 2021c. *Commission Delegated Regulation (EU) 2021/2139 of 4 June 2021 supplementing Regulation (EU) 2020/852 of the European Parliament and of the Council by establishing the technical screening criteria for determining the conditions under which an economic activity qualifies as contributing substantially to climate change mitigation or climate change adaptation and for determining whether that economic activity causes no significant harm to any of the other environmental objectives (Text with EEA relevance)*. OJEU L 442/1. Brussels. December.
24. EC. 2022. *Directive (EU) 2022/2464 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 amending Regulation (EU) No 537/2014, Directive 2004/109/EC, Directive 2006/43/EC and Directive 2013/34/EU, as regards corporate sustainability reporting (Text with EEA relevance)*. OJEU L 322/15. Brussels. December.
25. EC. 2022a. *Commission Delegated Regulation (EU) 2022/1288 of 6 April 2022 supplementing Regulation (EU) 2019/2088 of the European Parliament and of the Council with regard to regulatory technical standards specifying the details of the content and presentation of the information in relation to the principle of 'do no significant harm', specifying the content, methodologies and presentation of information in relation to sustainability indicators and adverse sustainability impacts, and the content and presentation of the information in relation to the promotion of environmental or social characteristics and sustainable investment objectives in pre-contractual documents, on websites and in periodic reports (Text with EEA relevance)*. OJEU L 196/1. Brussels. July.
26. EC. 2022b. *Proposal for a DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on Corporate Sustainability Due Diligence and amending Directive (EU) 2019/1937*. 2022/0051. Brussels. July.

27. EC. 2023. *Commission Delegated Regulation (EU) 2023/363 of 31 October 2022 amending and correcting the regulatory technical standards laid down in Delegated Regulation (EU) 2022/1288 as regards the content and presentation of information in relation to disclosures in pre-contractual documents and periodic reports for financial products investing in environmentally sustainable economic activities (Text with EEA relevance)*. OJEU L 50/3. Brussels. February.
28. EC. 2023a. *Commission Delegated Regulation (EU) 2023/2772 of 31 July 2023 supplementing Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council as regards sustainability reporting standards*. OJEU L 2772. Brussels. December.
29. EC. 2023b. *The EU Taxonomy User Guide*. Brussels. June.
30. EC. 2023c. *Commission Recommendation (EU) 2023/1425 of 27 June 2023 on facilitating finance for the transition to a sustainable economy*. OJEU L 174/19. Brussels. July.
31. ECB. 2020. *Guide on climate-related and environmental risks: Supervisory expectations relating to risk management and disclosure*. Frankfurt am Main. Germany. November.
32. ECB. 2022. *ECB climate agenda 2022*. Frankfurt am Main. Germany. July.
33. ECB. 2022a. *Good practices for climate related and environmental risk management, Observations from the 2022. Thematic review*. Frankfurt am Main. Germany. November.
34. EBF. **European Banking Federation**. 2024. *Green Asset Ratio cannot be to sustainability what CET1 is to capital*. Staff paper. January.
35. **European Council**. 2019. *A New Strategic Agenda 2019 – 2024*. Brussel.
36. **European Parliament**. 2019. *European Parliament resolution of 28 November 2019 on the climate and environment emergency (2019/2930(RSP))*. P9 TA (2019)0078. Strasbourg. November.
37. HLEG. 2018. *Financing a European Economy. Final Report 2018 by the High-Level Expert Group on Sustainable Finance*. European Commission.
38. HNB. 2021. *Klimatska deklaracija*. Zagreb. Novembar.
Dostupno na: <https://www.hnb.hr/o-nama/funkcije-i-struktura/hnb-i-klimatske-promjene/klimatska-deklaracija>
39. HNB. 2021a. *Supervizorska očekivanja za identifikaciju i upravljanje okolišnim rizicima*. Zagreb. Decembar.
Dostupno na: <https://www.hnb.hr/o-nama/funkcije-i-struktura/hnb-i-klimatske-promjene/supervizorske-aktivnosti>
40. HNB. 2023. *Klimatska strategija za period 2024. do 2026*. Zagreb. Decembar.
Dostupno na: <https://www.hnb.hr/o-nama/funkcije-i-struktura/hnb-i-klimatske-promjene/klimatska-strategija>
41. **Hrvatski sabor**. 2021. *Zakon o provedbi Uredbe (EU) 2019/2088 o objavama povezanim s održivosti u sektoru financijskih usluga i Uredbe (EU) 2020/852 o uspostavi okvira za olakšavanje održivih ulaganja i izmjeni Uredbe (EU) 2019/2088*. Narodne novine 70/21. Zagreb. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_06_70_1334.html

42. Filipović. L. A. 2024. *Izveštaj o održivom poslovanju kroz prizmu Direktive 22/2464 EU*. Prezentacija. Stručni seminar, webinar. 25-26.04.2024.
43. Kilibarda. M. 2021. *Klimatske promjene i finansijski sektor - poseban osvrt na bankarski sektor*. CBCG. Radna studija br. 30. Podgorica. Novembar.
44. NBSM. 2021. *Declaration - The National Bank, as a member of the international Network for Greening the Financial System, supported the international declaration adopted at the UN Climate Change Conference*. Skopje. November.
Dostupno na: <https://www.nbrm.mk/ns-newsarticle-soopstenie-03112021-en.nspix>
45. NBSM. 2021a. *Strategic Plan 2022-2024*. Skopje. June.
Dostupno na: <https://www.nbrm.mk/content/Strategic-Plan-NB-2022-2024.pdf>
46. NBSM. 2022. *Climate Risks – Results from the Survey conducted in banks and savings ho-uses in the Republic of North Macedonia*. Februar.
47. NBSM. 2023. *Guidelines on managing climate-related risks*. Skopje. October.
Dostupno na: <https://www.nbrm.mk/ns-newsarticle-Guidelines-on-managing-climate-re-lated-risks.nspix>
48. NBSM. 2023a. *Decision on reports and data disclosure by banks*. Skopje. October.
Dostupno na: https://www.nbrm.mk/ns-newsarticle-decision_data_disclosure.nspix
49. NBSM. 2023b. *Decision on the methodology for credit risk management*. Skopje. October.
Dostupno na: https://www.nbrm.mk/ns-newsarticle-decision_credit_risk_2013.nspix
50. NBSM. 2023c. *Decision on reserve requirement*. Skopje. January.
Dostupno na: https://www.nbrm.mk/content/%D0%94%D0%A4%D0%9F/ENG%20%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B7%D0%B8%D1%98%D0%B0/ENG%20Decision%20on%20re-serve%20requirement_16012023.pdf
51. NGFS. 2019. *First comprehensive report: A call for action: Climate change as a source of fi-nancial risk*. April.
52. NGFS. 2021. *Glasgow Declaration, Committed to Action*. Glasgow. November.
53. Dzebo A, Shawoo Z. 2023. *Sustainable Development Goal interactions through a climate lens: a global analysis*. SEI Report. Stockholm Environment Institute.
54. TCFD. 2017. *Final report Recommendations of the Task Force on Climate-related Financi-al Disclosures*, June.
55. Vlada Crne Gore. 2022. *Platforma ekonomskog oporavka 2022–2026. godine*. Podgorica
56. Vlada Republike Slovenije. 2023. *Uredba o izvajanju Uredbe (EU) o razkritjih, poveza-nih s trajnostnostjo, v sektorju finančnih storitev*. Uradni list RS, št. 17/23. Ljubljana. Fe-bruar.
Dostupno na: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=URED8454>

Prilog

Nadzorna očekivanja ECB-a (ECB, 2020):

1. Od institucija se očekuje da **razumiju** kratkoročni, srednjoročni i dugoročni uticaj klimatskih i ekoloških rizika na poslovno okruženje u kojem djeluju (makroekonomske varijable, konkurentnost, propisi, tehnologija, društvena kretanja, demografska kretanja, geopolitički trendovi), na nivou ključnih sektora, geografskih područja i proizvoda i usluga koji nude, kako bi mogle donositi utemeljene strateške i poslovne odluke.
2. Od institucija se očekuje da u **utvrđivanju i sprovođenju svoje poslovne strategije uzimaju u obzir klimatske i ekološke rizike** koji utiču na njihovo poslovno okruženje u kratkoročnom, srednjoročnom i dugoročnom periodu.
3. Od upravljačkog tijela očekuje se da pri izradi ukupne poslovne strategije, poslovnih ciljeva i okvira upravljanja rizicima institucije uzme u obzir klimatske i ekološke rizike i da ih efikasno nadzire. U skladu sa navedenim, od upravljačkog tijela očekuje se da u okviru institucije povjeri odgovornost za klimatske i ekološke rizike članu postojećeg odbora ili da osnuje poseban odbor.
4. Od institucija se očekuje da jasno uključe klimatske i ekološke rizike u svoj okvir za sklonost preuzimanju rizika. Na ovaj način, povećava se otpornost institucija na ove rizike i poboljšava upravljanje tim rizicima, na primjer „postavljanjem ograničenja na kreditiranje sektora i geografskih područja koja su visoko izložena klimatskim rizicima i rizicima životne sredine“. Institucija treba da pripremi popis rizika u skladu sa internom taksonomijom rizika. Strategija upravljanja rizicima i sklonosti preuzimanju rizika institucije treba da uzmu u obzir sve značajne rizike kojima je izložena uz navođenje ograničenja, tolerancija i pragova rizika. Znači, institucija treba da utvrdi kvantitativna mjerila za klimatske i ekološke rizike. Gdje je uticaj rizika teško izmjeriti, mogu se uključiti i odgovarajući kvalitativni kriterijumi.
5. Od institucija se očekuje da odrede ko je u okviru organizacione strukture odgovoran za upravljanje klimatskim i ekološkim rizicima u skladu s modelom koji se zasniva na tri linije odbrane.
6. Od institucija se očekuje da za potrebe internog izvještavanja podnose izvještaje sa agregatnim podacima o rizicima koji odražavaju izloženost institucija klimatskim i ekološkim rizicima kako bi upravljačkom tijelu i relevantnim pododborima omogućile donošenje utemeljenih odluka. Potrebno je podatke o klimatskim i ekološkim rizicima uključiti u okvire izvještavanja.

7. Od institucija se očekuje da uključe klimatske i ekološke rizike u svoje postojeće okvire upravljanja rizicima, da ih prate i smanjuju tokom dovoljno dugoročnog perioda, kao i da redovno provjeravaju svoja rješenja. Od institucija se očekuje da utvrde i kvantifikuju te rizike u sklopu cjelokupnog procesa osiguravanja adekvatnosti kapitala. U tom smislu, institucije mogu ograničiti finansiranje određenih (pod)sektora, država, preduzeća.
8. Od institucija se očekuje da pri upravljanju kreditnim rizikom uzimaju u obzir klimatske i ekološke rizike u svim fazama postupka odobravanja kredita, kao i da prate rizike u svojim portfolijima. Pri tome, posebnu pažnju treba posvetiti uticaju klimatskih i ekoloških rizika na rizik nastanka statusa neispunjavanja obaveza dužnika. Ove rizike treba uzeti u obzir i pri vrednovanju kolaterala.
9. Od institucija se očekuje da uzmu u obzir negativan uticaj koji bi klimatski i ekološki događaji mogli imati na kontinuitet poslovanja i mjeru u kojoj bi priroda njihovih aktivnosti mogla povećati reputacioni rizik i/ili rizik odgovornosti. Svaka institucija treba da utvrdi sve potrebne mjere zaštite kontinuiteta poslovanja. U okviru upravljanja kontinuitetom poslovanja potrebno je procijeniti uticaj fizičkih rizika na njihovo opšte poslovanje, uključujući sposobnost brzog oporavka. Neophodno je razmatrati uticaj klimatskih promjena na pružanje usluga pri procjeni kritičnih ili važnih funkcija.
10. Od institucija se očekuje da kontinuirano prate učinak klimatskih i ekoloških faktora na njihove trenutne pozicije tržišnog rizika i buduća ulaganja i da razvijaju testove otpornosti na stres koji uključuju klimatske i ekološke rizike.
11. Od institucija sa značajnim klimatskim i ekološkim rizicima očekuje se da ocjenjuju primjerenost svog testiranja otpornosti na stres radi uključivanja tih rizika u osnovne i nepovoljne scenarije.
12. Od institucija se očekuje da procijene mogu li im značajni klimatski i ekološki rizici uzrokovati neto gotovinske odlive ili iscrpiti zaštitne slojeve likvidnosti i, ako mogu, da uključe navedene faktore u upravljanje likvidnosnim rizikom i određivanje zaštitnog sloja likvidnosti.
13. Od institucija se očekuje da u svrhu svojih regulatornih objava objavljuju smislene informacije i ključna mjerila klimatskih i ekoloških rizika koja su odredile kao značajne, poštujući Smjernice za izvještavanje o nefinansijskim informacijama Evropske komisije: Dodatak za izvještavanje o informacijama povezanim s klimom.